

Atatürk Döneminde “İnkılâp Müzesi” Kurulması Girişimleri

The Attempts at Establishing a "Revolution Museum" During the Time of Atatürk

Betül BATIR*

*Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa,
Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi,
İstanbul, Türkiye

ORCID: B.B. 0000-0003-0061-3889

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Betül Batır,
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali
Yücel Eğitim Fakültesi, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: bbatir@iuc.edu.tr

Başvuru/Submitted: 01.07.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.07.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
03.10.2022

Kabul/Accepted: 05.10.2022

Atf/Citation: Batır, Betül. "Atatürk
Döneminde "İnkılâp Müzesi" Kurulması
Girişimleri" *Yakın Dönem Türkiye
Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 44
(2023): 283-322.
<https://doi.org/10.26650/YTA2023-1138998>

ÖZ

Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü hazırlıklarının başladığı günlerde politik ve aydın çevreler tarafından ortaya bir fikir atılmıştı. Çağdaş müzeciliğin imkânlarından yararlanılarak, Türkiye'de gerçekleşen inkılapların on yıllık seyrini gösteren bir müze kurulması fikri gündeme gelmişti. Bu fikir benimsenerek bir "İnkılâp Müzesi" kurulması için girişimlere başlanmış ve bir Müzeler Komitesi oluşturulmuştu. Komiteden istenen, kurulması planlanan müzede cumhuriyetin ilk on yıllık mücadelesinin tasvir edilmesiydi. Ancak tarih ve müzecilik konularında bilgi sahibi olan komite üyelerinin inkılâp düşüncesine bakışlarında farklılıklar vardı. Komite üyelerinin fikir ayrılıkları müzenin kurulmasını engelledi. "İnkılâp Müzesi" buna benzer şekilde Ankara Halkevi tarafından da oluşturulmak istendi. Bu çalışmada 1933'te oluşturulması tasarlanan İnkılâp Müzesi'nin Rusya, Almanya ve İtalya'daki benzerleri örnek alınarak kurulma çabaları, çeşitli tartışmalar ve görüş farklılıkları ile müzenin kurulamamasının nedenleri ele alınmıştır. Çalışmanın konusu ve odak noktası İnkılâp Müzesi olup, müzelerin genel tarihine değinilmemiştir. Makalenin yazımında ağırlıklı olarak dönemin arşiv belgeleri, gazete-dergi haberleri ve meclis tutanakları kullanılmış ve ayrıca diğer kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnkılâp, Müze, Müzecilik, Halkevi, Cumhuriyet

ABSTRACT

During the beginning of preparations for the 10th anniversary of the Republic of Türkiye, political and intellectual circles proposed the idea of establishing a museum that would exhibit the 10-year course of the revolutions in Türkiye by taking advantage of the possibilities contemporary museology had brought to the agenda. Upon adopting this idea, attempts were initiated to establish a revolution museum, for which a Committee of Museums was formed. The committee was requested to have the Republic's first 10 years of struggle depicted in the planned museum. The committee members were knowledgeable about history and museology but had different ways of viewing the idea of the revolution. The desire was to also have the Revolution Museum be created similar to the Ankara People's House. This study discusses the efforts at establishing the Revolution Museum that

had been designed to be established in 1933 based on its counterparts in Russia, Germany, and Italy as well as the various arguments and opinions concerning the museum and the reasons for why it had failed. The subject and focus of this study are the Revolution Museum. The article mainly used the archival documents of the period, newspaper and journal news, and the minutes from Parliament in its writing, while also examining other sources.

Keywords: Revolution, museum, museology, Ankara People's House, Republic

Extended Abstract

While beginning the preparations for the 10th anniversary of Türkiye, political and intellectual circles proposed the newly emerging idea to establish a museum exhibiting the 10-year course of the revolutions that had taken place in Türkiye by making use of the possibilities of contemporary museology. Upon adopting this idea, attempts were initiated to establish a revolution museum. In fact, the Istanbul Municipality had initiated some local activities regarding this issue in previous years. However, officials had a more comprehensive concept for the Revolution Museum in mind compared to these previous activities. Although all the necessary artifacts for the museum were available, these were understood to be insufficient for inaugurating what would be a well-established museum. Thus, the need to have experts who'd been trained according to the museum discipline clearly came before these artifacts.

As a result, the politicians and bureaucrats had no choice but to assign an authorized commission specifically for this job, upon which the Committee of Museums was formed to establish the Revolution Museum. The members of this committee consisted of names such as *Kadro* journal's editor Şevket Süreyya Aydemir, Foreign Ministry Advisor and Secretary General of the Balkan Union Abdülhak Şinasi Hisar, historian Enver Behnan Şapolyo, Sami Çölgeçen, and Hamit Zübeyir Koşay. The missions the state officials expected from the museum were to keep the revolutionary movements alive, to revive their vital aspects, and to display the 10-year-old history using examples. The museum committee was requested to illustrate almost 10 years of flowing history in the museum. However, the committee members, who were the leading figures in terms of history and museology, had different views toward the idea of revolution. Another issue upon which they were unable to agree was whether to include the Tanzimat Reform Era or the Turkish National Struggle period as the historical starting point of the Revolution Museum. All these expectations and disagreements from the committee members prevented them from establishing the museum.

Revolution museums had emerged as products of the new states and ideologies established after the revolutions. Considered as places of promotion, history, memory, and evidence collection, revolution museums are definable as places built as archives,

research centers, educational institutions, and propaganda tools in the world states that had undergone ideological and structural revolution at the beginning of the 20th century.

Revolution museums feature more their educational functions than their exhibiting and preserving ones. These museums reflect cultural and modern developments of a nation as well as its vital struggles against its enemies in history. Thus, they have made important contributions to the field of public education both in Türkiye and the world. Şevket Süreyya (Aydemir) Bey also expressed this feature of revolution museums in his report from August 27, 1933. The four-page report lists information, documents, maps, photographs, tables, materials etc. about the Battle of Sakarya exhibit planned in the museum, after which he stated how this hall would instruct visitors about the Battle of Sakarya.

The Revolution Museum would finally come into existence in 1939 after Atatürk's death, when the house where Atatürk had lived in Şişli, Istanbul was opened to the public as a museum. In addition, the Institute of Turkish Revolution History in affiliation with Ankara University Faculty of Language, History, and Geography was opened during the time when Hasan Ali Yücel was the Minister of Education. The Revolution History Museum was also established in Ankara in 1942 within the body of the Turkish Revolution History Institute. The materials that had been collected for the Revolution Museum planned in Ankara before were given to the Turkish Revolution History Institute in 1943.

The Revolution Museum had been intended to be created similar to the Ankara People's House. This study will address the efforts to establish a revolution museum whose idea had been put forward in 1933; the criticisms, different views, and discussions of the examples of revolution museums in Russia and Italy; the attempts to establish a similar model of revolution museum; and the reasons why the museum had failed to be established. As sources, this article utilized the archival materials, newspapers, journals and official reports of the period.

Giriş: Dönemin Müzecilik Çalışmaları Kapsamında İnkılâp Müzesi Tanımı

Müzeler bir milletin kültür ve geleneklerinin yaşatılmasının yanında tarihi ve kültürel anlamda vatandaşlık eğitimi ve bilincini kazandıran mekânlardır. Bir eğitim mekânı olan müzeler aynı zamanda milli birliği, kültürel bütünleşmeyi de sağlar.¹ Müzeyi işlevleri bakımından milli benliğin ve duyguların canlı tutulduğu yaygın eğitim kurumları olarak tanımlamak mümkündür.

Dönemin Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okuduğu 1920 yılı hükümet programında da millî benlik ve ruhu besleyecek olan ürünlerden söz ederken müzeciliğe dikkat çekmiştir.²

Bu sebeplerle müzeler; tarihi, kültürel, manevi değeri bulunan tüm değerli bilgi, belge ve eşyaların toplanmasına, saklanmasına, sergilenmesine hatta araştırma merkezi olarak kullanılmasına imkân sağlamaktadırlar. Cumhuriyet döneminde de müzecilik çalışmalarında görev alan isimlerden Halil Edhem, müzelerin aynı zamanda bir ülkenin milli servetini temsil ve teşkil ettiğine, müzelerin turist çekmek anlamında bütçeye olan ekonomik katkısına değinmektedir.³

Yirminci yüzyılda medeni toplumların ayrıca önem verdiği müzecilik faaliyetleri, dönemin teknolojik imkânlarıyla yenilenme fırsatı bulmuştu. Zaman içinde değişen müzecilik anlayışıyla birçok ülke müzecilik faaliyetleri için yüksek oranlarda bütçe ayırmaya başlamıştı. Türkiye Cumhuriyeti de yeni kurulan bir devlet olarak müze ve müzecilik konularında çağın gerisinde kalmayarak yeniliklere ayak uydurmaya gayret göstermişti.⁴

Osmanlı Devleti'nde müzecilik hareketleri on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kurumsallaşmış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da gelişmeye devam etmişti. 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Âsâr-ı Âtîka Müdürlüğü'nün kurulmasını

1 Enver Behnan, "Müzecilik: Müzeciliğin Tarihi", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C. 3, S. 18, Ağustos 1934, s. 428.

2 *TBMM Zabıt Cerideleri*, 1. Dönem, Cilt: I, 13. Birleşim, 9 Mayıs 1336, s. 241-242; Yusuf Çetin, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar", *Sanat Dergisi*, S. 12, 2007, s. 117.

3 Halil Edhem, *Modern Sanat Müzesinin Tasarımı Müzecilik Yazıları*, der. ve sun. Ali Artun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 157.

4 Mine Küçük, *Müze Tarih-Kavram-Deneyim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s. 29-30; Enver Behnan, "Müzecilik: Müzeciliğin Tarihi", s. 428.

kararlaştırmıştı.⁵ Milli M¼cadele d¼neminde Hars M¼d¼rl¼g¼ kurulmuş, “M¼zeler ve Åsâr-ı Åt¼ka Hakkında Talimatname” yayınlanmıştı.⁶

Osmanlı Devleti’nde toplam on altı m¼ze ve m¼ze deposu bulunurken Cumhuriyet’in ilk on beş y¼lında otuz yedi yeni m¼ze ve m¼ze deposu kurulmuştu. Osmanlı Devleti’nden miras kalan bazı mekânlar da m¼zeye d¼n¼řt¼r¼lm¼řtü. Topkapı Sarayı, Konya Mevlevi Tekkesi gibi. Cumhuriyet d¼neminde yapılan ilk m¼ze binası 1930 y¼lında hizmete a¼ılan Ankara Etnografya M¼zesi’ydi.⁷

M¼zeler, Cumhuriyet d¼neminde geniş kitlelere ulus bilincinin aşılanması bakımından da ¼nem taşırmaktaydı.⁸ Daha sonraki s¼reçte buna toplumun eğitimi seviyesini y¼k-seltmek ve k¼lt¼r kazandırmak misyonları da eklenmişti.

T¼rkiye Cumhuriyeti idaresi topluma yeni bir bi¼im kazandırmada eğitim ve k¼lt¼re b¼y¼k ¼nem vermekteydi. Bu k¼lt¼r ve eğitimi gerçeķleřtirmede m¼zeler bir ara¼ olarak kullanılmıştı.

M¼zeler sadece eski eserlerin toplandığı yerler değildir. Hayvan, bitki, resim, m¼zik, anatomi, ticaret ve sanayi, ziraat, etnografya, antropoloji, tarih, okul, silah, kost¼m, asker¼ ve inkılâp m¼zeleri gibi ¼ok farklı konularda ve alanlarla m¼zeler oluşturulabilmektedir.⁹ T¼rkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıllarda bu farklı alanlardaki m¼zelerden pek azı mevcuttu. Bazıları ise kurulma aşamasındaydı. Bu m¼zelerden biri olan İnkılâp M¼zesi de Cumhuriyet’in ilanından yaklaşık ¼ sene sonra g¼ndeme gelmişti.

İnkılâpları halka anlatmak, ¼ğretmek i¼in yapılan ¼alıřmalardan biri de İnkılâp M¼zesi kurma ¼abaları olmuştur. T¼rk inkılâbı olarak adlandırılan d¼nemi, İsmet İnon¼ inkılâp k¼rs¼s¼nde verdiği a¼ılıř dersinde şu c¼mlelerle tanımlamaktadır:¹⁰ “*T¼rk mil-letinin i¼inde yaşadığımız ve devam etmekte olan inkılâbı, ecnebi istilasına ve Osmanlı*

5 Yusuf ¼etin, “Mustafa Kemal Atat¼rk D¼neminde (1920-1938) M¼ze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan ¼alıřmalar”, s. 117-121; *¼aędař M¼zecilik Anlayışı ve ¼lkemizdeki M¼zeler*, haz. Aysun Altınbaş, ¼iędem ¼zdemir, Ankara, 2012, s. 3.

6 Ferruh Gerçek, *T¼rk M¼zecilięi*, K¼lt¼r Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999, s. 138; Halit ¼al, “Osmanlı’dan G¼n¼m¼ze T¼rkiye’de M¼zeler”, *T¼rkiye Araştırmaları Literat¼r Dergisi*, C. 7, S. 14, 2009, s. 329; *¼aędař M¼zecilik ...*, s. 3; Bet¼l Batır, “T¼rkiye’de Mektep M¼zesi’nin A¼ılıřı ve Sergilenen Eşyaların Listesi”, *Erdem*, S. 75, 2018, s. 8.

7 Halit ¼al, “Osmanlı’dan G¼n¼m¼ze T¼rkiye’de M¼zeler”, s. 329; *¼aędař M¼zecilik ...*, s. 12; Bet¼l Batır, “T¼rkiye’de Mektep M¼zesi’nin A¼ılıřı ve Sergilenen Eşyaların Listesi”, s. 8.

8 Murat Yolun, “T¼rkiye’de Ulus Devletin İnşa S¼recinde İnkılâpları G¼rselleřtirmek: İnkılâp M¼zesi Arayışları”, *Belgi Dergisi*, S. 24, Yaz 2022/II, s. 1-16.

9 Enver Behnan, “M¼zecilik: M¼zecilięin Tarihi”, s. 430-431; Bet¼l Batır, “T¼rkiye’de Mektep M¼zesi’nin A¼ılıřı ve Sergilenen Eşyaların Listesi”, s. 5-34.

10 “İnkılâp K¼rs¼s¼nde İsmet Paşa’nın Dersi”, *¼lk¼ Halkevleri Mecmuası*, C. 3, S. 14, Nisan 1934, s. 8.

nizamına karşı çifte cepheli bir savaş ile başlamıştır. Türk inkılâbı Türk milletinin kuruluş savaşıdır”.

İsmet İnönü'nün tanımına göre inkılâp tarihi denildiğinde hem yapılan yenilikler hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve bağımsız bir devlet olarak varlığını koruması için vermiş olduğu mücadelenin tarihi anlaşılmalıydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin inkılâp tarihi, devrim tarihi bu içeriklerden oluşmaktaydı. Dönemin yaklaşımıyla Millî Mücadele dönemini kapsayan inkılâp tarihinin Mondros Ateşkes Anlaşması'yla başlatıldığı, Maarif Vekâleti'nin müzeye eşya toplamak için yayınladığı genelgede de görülebilmektedir.¹¹

Dönem içinde Türk inkılâp tarihinin nereden başlatılacağı konusunda farklı görüşler mevcuttu. Yusuf Hikmet Bayur eserinde Türk inkılâp tarihinin başlangıcı konusunda iki görüşün varlığından söz etmekteydi. Birinci görüş, Osmanlı hükûmetinin Avrupa'dan çok geri kaldığını anlayıp Avrupa tekniğini almaya kalkıştığı on sekizinci yüzyıl ortalarından (I. Mahmut-III. Mustafa dönemleri) başlatanlara aitti. Bu görüşe sahip olanların ele aldıkları ana başlıklar; III. Selim, II. Mahmut, Tanzimat, Kanun-i Esasi ve II. Meşrutiyet'ti.

İkinci görüş ise Türk inkılâbının başlangıcını Millî Mücadele döneminin başı olan 1918-1919 tarihini kabul edenlere aitti. Eski dönem inkılâpları ile yeni dönem inkılâplar arasında doğal olarak farklılıklar vardı. Yusuf Hikmet Bayur, en temel farkı başarı ve başarısızlıkla tanımlıyordu. Başarılı olan son inkılâpları, başarısız olan eski inkılâplardan ayırmak için son dönem inkılâplarına Atatürk inkılâpları denilmesini doğru bulduğunu söyleyen Bayur, bu adlandırmaya Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisinin karşı çıktığını ve bu isme izin vermediğini, kendisinin Türk inkılâbı ismini verdiğini, bu yenikleri tüm millete mâl ettiğini belirtiyordu.¹² Buradan da anlaşılacağı üzere Türk inkılâbı adını alan son dönem yenilikleri başlangıç tarihi olarak çeşitli şekillerde ele alınabilmekteydi. İnkılâp Müzesi'nin içeriği hazırlanırken de buna benzer görüşler (Türkiye Cumhuriyeti döneminde yapılan inkılâpların ne zamandan başlatılacağı) yaşanmıştı.

İnkılâp Müzeleri'nin diğer müzelerden farkı eğitici olmasıdır. Kültürel gelişimi, ulusun var oluş mücadelesini, tarihi ve ulusal kimliği yansıtan bu müzelerin hem Türkiye'de hem dünyada halk eğitimi alanında önemli katkıları olmuştur. İnkılâp Müzesi'nin bu özelliğini Şevket Süreyya (Aydemir) Bey de 27 Ağustos 1933 tarihli raporunda dile getirmişti. Dört sayfalık raporda Şevket Süreyya Bey, müzede planlanan

11 Hamit Zübeyr, *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s. 23-25.

12 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. X-XI.

Sakarya Savaşı'na ait bilgi, belge, harita, fotoğraf, tablo, ilgili sözler ve buna benzer malzemeleri sıraladıktan sonra bu salonun Sakarya Savaşı'nı anlatan bir mekân olarak ziyaretçilere öğretici olacağını belirtmekteydi. Böylece bir baba çocuğunu buraya getirirse ya da bir öğretmen öğrencilerini ziyarete getirirse savaş hakkındaki tüm bilgileri hissettirerek öğretebilir savını ileri sürmekteydi.¹³

İnkılâp Müzeleri'nin kurulma amaçları diğer müzelerden farklı olarak şu şekilde maddeleştirilebilir:

- a. İnkılâbı telkin etmek
- b. İnkılâp ülküsünü devam ettirmek
- c. İnkılâp fedakârlıklarını anlatmak
- d. Ulusal heyecanı coşturmak¹⁴

İnkılâp Müzeleri'nin işlevlerini ise şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

- a. İnkılâpların önemini vurgular.
- b. İnkılâpların değerini öğretir.
- c. Bilginin toplandığı ve saklandığı bir yerdir.
- d. Bilgi ve hatıraların nesillere aktarılmasını sağlar.
- e. İçinde barındırdığı kütüphanesiyle bir araştırma mekânıdır.
- f. Bir propaganda aracıdır.

1. Dünyadaki Örnekleriyle İnkılâp Müzesi

İnkılâp Müzeleri devrimler sonrası kurulan yeni devletlerin ve ideolojilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılın başında ideolojik ve yapısal anlamda devrim geçiren dünya devletleri arasında bir tanıtım, tarihçe, anı ve kanıt toplama yeri olarak düşünülen İnkılâp Müzeleri alt anlamlarında bir arşiv, araştırma merkezi, eğitim kurumu ve propaganda aracı olarak inşa edilen mekânlar olarak tanımlanabilir.

13 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 490.01.01199/203.1.75-78.

14 Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1936. s. 106-111.

Öncelikli olarak Sovyet Rusya ve İtalya'da inşa edilen İnkılâp Müzeleri, Almanya ve Çekoslovakya'da sergi mahiyetinde yapılmak suretiyle istenilen amaçları karşılamıştır.¹⁵ Almanya ve Çekoslovakya'da sabit ve seyyar olarak açılan sergiler, Birinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa haritasında yer alan devletler olarak siyasal bağımsızlıklarını kurtarmak için verdikleri mücadeleleri yaşatmak ve hatırlatmak hedefini taşımıştır.

Sovyet Rusya'da yetkililer Ekim Devrimi'nin beşinci yıl dönümünde (12 Kasım 1922) eski İngiliz Kulübü'nün salonlarında Kızıl Moskova adında bir sergi açmışlardı. Bu sergi daha sonra (1923) Moskova'da kurulacak İnkılâp Müzesi'nin temelini oluşturmuştur. İnkılâp Müzesi, 1925 yılından itibaren ideoloji bakımından "Marks, Engels ve Lenin Enstitüleri"nin direktifleriyle yönetilmiştir.¹⁶

Hitler, Almanya'da yönetimi devralınca Berlin'de bir Devrim Sergisi (Die front) açmıştı. Bu sergi Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar Almanya'nın nasıl çetin bir mücadele yaşadığını ve Hitler Partisi'nin nasıl bir yol takip ettiğini anlatmaya çalışan bir sergiydi. Ayrıca mevcut olan Propaganda Bakanlığı'nda Devrim Propagandası şubesi kurulmuştu. Bu şubenin görevi; sergi, sinema ve radyo aracılığı ile nasıl çalışılacağına dair bir program hazırlamaktı.¹⁷

İtalya'da Roma'da açılmış olan Mostra dells reviolusion Fascista adındaki Devrim Sergisi çeşitli salonlara ayrılmıştı. On iki ayrı salondan oluşan sergi, İtalyan milletinin nasıl meydana geldiğini anlatan birinci salonla başlamaktaydı. İkinci salonda 1915'te savaşa nasıl girildiği, üçüncü salonda Birinci Dünya Savaşı, dördüncü salonda ise İtalya'nın zaferini, zaferden sonra İtalya'nın nasıl buhran geçirdiğini gösterdikten sonra faşizm hareketlerine geçilerek tanıtımlar; salonlarda belge, doküman, tablo ve resimlerle gösterilmekteydi.¹⁸

2. Türkiye'de İnkılâp Müzesi/leri

Türkiye'de adı bir İnkılâp Müzesi olmasa da 7 Şubat 1921 tarihinde Eskişehir'de açılan Millî Mücadele'ye ait İstiklâl Müzesi bu amaçla kurulan ilk müze olarak söylenebilir. Bu müze 24. Fırka zabitlerinden Mülazım Nuri Halil Bey tarafından açılmıştı. Eskişehir'de Müdafaa-i Hukuk Binası'nda Millî Mücadele'ye ait kıymetli hatıralar burada toplanmıştı. Fakat Yunanlar Eskişehir'e girince bu müzeyi yakmışlardı. Daha sonra

15 Enver Behnan, "Müzecilik: Müzeciliğin Tarihi", s. 430-431; Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler...*, s. 106-111.

16 *BCA*, 490.01.01199/203.1.11-13.

17 *BCA*, 490.01.01199/203.1.11-13.

18 Nafi Atuf Kansu'nun raporu için bkz. *BCA*, 490.01.01199/203.1.11-13.

1922 senesinde Ankara Taşhan'ın altında bir askerî istihbarat salonu yapılmıştı. Burada Millî Mücadele dönemine ait fotoğraflar, gazete koleksiyonları, silahlar ve mermiler teşhir edilmişti. Bundan sonra 1924 senesinde Ankara'da bir İstiklâl Mücadelesi Müzesi yapılmak istenmiş, fakat gerçekleştirilememişti.¹⁹

Türkiye'de bir İnkılâp Müzesi kurulması fikri 1926 yılında ortaya çıkmıştı. İnkılâp Müzesi açma fikrini ilk gündeme getirenler arasında Mehmet Fuat Köprülü gelmekteydi. Köprülü, 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü Türkoloji Kongresi'ne katılmış ve bu sırada Sovyet Rusya'da incelemelerde bulunmuştu. Bu incelemeleri sırasında Moskova'daki İnkılâp Müzesi'ni inceleme fırsatı bulmuş, bunun Türkiye'de de kurulmasının önemine değinmişti.²⁰

Bu tarihlerde Maarif Vekili olan Mustafa Necati Bey de İnkılâp Müzesi'nin gerekliliğini dile getirmiş ve Maarif Vekâleti tarafından Ankara Etnografya Müzesi'nin²¹ bir şubesi olarak İnkılâp Şubesi şeklinde açılması düşünülmüştü. Aynı yıllarda Hars Encümeni'nin Türk kültürüne ait eserleri bir araya toplamak, Türk folklor belgelerini tespit etmek amaçlı çalışmaları sırasında, Kurtuluş Savaşı'na ait eserlerin de korunmasına gayret edildiği görülmektedir. Henüz büyük çapta sosyal devrimler yapılmadığı hâlde İnkılâp Müzesi'ni, Ankara Etnografya Müzesi'nin bir şubesi olarak düşünmüşlerdi.²²

İnkılâp Müzesi'nin de temeli olan Etnografya Müzesi'nin kuruluşu 1924 tarihinde başlamıştı. Bu müzenin kuruluş programının tespit edilmesinde Macar asıllı Türkolog Gyula Meszaros'un büyük katkıları olmuştu.²³ Meszaros'un bu konuda hazırladığı raporlarda kaybolmaya yüz tutan ya da kaybolması muhtemel olan gelenek görenekler, değişmekte olan kıyafetler gibi eşya ve belgelerin mümkün olduğu kadar çabuk toplanması belirtilmekteydi. Dönemin Maarif Vekâleti Hars Müdürlüğü, bu raporlardaki fikirlerden çok istifade etmişti. Bu raporların Türkiye'de bir İnkılâp Müzesi kurulması fikrinin gelişimine katkısı vardır. Maarif Vekâleti'nden gönderilen 10/8/1926 tarihli yazıda

19 Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler...*, s. 80-81; Eminalp Malkoç, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Derin Yayınları, İstanbul, 2014, s. 258.

20 Mustafa Oral, "Ankara Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 119-120.

21 Ankara Etnografya Müzesi: Etnografya Müzesi ilk defa İstanbul'da Süleymaniye Camii karşısındaki kütüphanenin yanındaki bir medresede açıldı. Bu müzenin tanzimi Macar etnograflarından Meszaros yaptı. Bu müze sonradan Ankara'ya nakledildi. Ankara'da Namazgâh denilen yüksel bir tepenin üzerine Mimar Hikmet Bey tarafından Türk mimarisinde bir müze binası yapıldı. 1927 yılında Etnografya Müzesi Ankara'da yeni binada açıldı. Yine uzmanı olan Meszaros faaliyetine devam etti. Müze müdürü olarak da Hamit Zübeyir Bey görevlendirildi. Geniş bilgi için bkz. Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler...*, s. 75-76.

22 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C. 2, S. 9, Birinci Teşrin 1933, s. 260-265; Nurettin Can Güleklî, "Millî servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi", *Zafer*, No. 1078, 15 Nisan 1952, s. 2-3.

23 *BCA*, 30.18.1.2/18.16.14.

İstanbul'da kurulması karar altına alınan İstanbul Etnografya Müzesi'ne konulacak eşyayı toplama işi ile görevlendirilen heyette uzman olarak çalıştırılan Meszaros'a, müze için toplanan eşyalar arasında Türk inkılâbına ait eşyaların da olması gerektiği bildirilmekteydi.²⁴

Asâr-ı Âtika (Eski Eserler) ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Bey "Tarihi âbidele-rimizi koruyalım" ismiyle yazmış olduğu, Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi (CHP) neşriyatı arasında basılan risalede buraya eşya toplamak için Necati Bey'in imzasıyla tamim edilen rehberin bir örneğini eklemiştir. Bu teşebbüs üzerine Ankara Etnografya Müzesi'nde tarihi kıymetleri olan birçok fotoğraf, resimler, ilk Millet Meclisi'nde Gazi'nin kullanmış olduğu masa, koltuk ve Meclis'e ilk çekilen bayrak gibi kıymetli birkaç parça, inkılâp tarihiyle ilgili birçok tarihi eşya da toplanmıştı. Bunlar ileride kurulması planlanan İnkılâp Müzesi'nin atılan ilk tohumlarıydı. Maarif Vekâleti'nin planladığı bu İnkılâp Şubesi'nin başlangıç tarihi olarak Mondros Mütarekesi'nin tespit edilmiş olduğu tamimden anlaşılmaktadır.²⁵

Bütün bu gayretli çalışmalara rağmen müzenin İnkılâp Şubesi geliştirilememiştir. Ankara'da Etnografya Müzesi hâline konulan bina 18 Temmuz 1930 tarihinde halka açılmıştı.²⁶ Etnografya Müzesi'nde halka ait eserler toplanırken en yakın tarihin değerli belgeleri de çeşitli vesilelerle müzeye gelmekte idi. Bu arada Türk Kurtuluş Savaşı'na ait ilgi çeken pek çok müzeli eserinin muhtelif ellerde bulunduğu anlaşılmıştı. Bunları bir araya getirmek, düzenlemek, müzede ayrı bir seksiyon hâlinde teşhir etmek gerekiyordu. Bunun için Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesi'nce hazırlanan bir genelge yayınlanmıştı. Bu genelgede şubenin hangi amaçla ve nasıl kurulacağı açıklanıyordu. "Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi'ne kabul olunacak asâra dair" genelgenin ilk maddesi:²⁷

"1-Mücadele-i milliye ve mesut inkılâba müteallik vesaik ve eşya ziyaa uğramadan ve hatıralar unutulmadan Ankara Etnografya Müzesi'nde cem ve halka cumhuriyet terbiyesi verecek surette teşhir olunacaktır".

24 Nurettin Can Gülekli, "Millî servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi", s. 2-3.

25 *BCA*, 30.10.00/213.445.9; Hamit Zübeyir, *Tarihi Abidelerimizi...*, s. 23-25; Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 260-265.

26 Bu tarih müzenin halka açıldığı tarihtir. Müze Atatürk'ün direktifiyle 25 Mayıs 1928 tarihinde Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye ziyareti sebebiyle erken tarihte açılmıştır. Bkz. Mustafa Oral, "Ankara Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi", s. 122.

27 *Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi'ne kabul olunacak asâra dair*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, s. 2; Nurettin Can Gülekli, "Millî servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi", s. 2-3. Maddeler için bkz. Ek-1.

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere burada hedef halka cumhuriyet terbiyesinin verilmesiydi. Bu amaca hizmet etmek için ülkenin kurtarılması adına verilen mücadelenin belge ve kanıtlarının gösterilmesi gerekliydi. Böylece halka ve dahası yeni nesle millî mücadele ruhu, inkılâpçılık ruhu canlı bir şekilde verilerek bu ruh yaşatılmaya devam edecekti. Bu önemli mirasın aktarımını sağlayacak, eserlerin unutulmasını veya kaybolmasını önleyecek bir müzenin kurulması görevini üstlenen Maarif Vekâleti'nin gelecek için ne kadar değerli bir görev yaptığı da dönemin dergilerinde dile getirilmekteydi.²⁸

Buraya konulacak belgelerin başında “*Büyük Kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Milli Mücadele esnasında kullandığı eşya, el yazısıyla yazılı telgrafları ile nutuk ve hatıraları, filme alınan tasvirleri tarihi fotoğrafları*” gelmekteydi. Ondan sonraki fıkralarda, bu mücadelede ikinci ve üçüncü derecede rol almış şahsiyetlerin, yani “*Millî mücadele ve inkılâp erkânının kullanmış oldukları tarihi eşya ve fotoğraf*”ın toplatılması düşünülmüştü. Daha sonra “*Millî Mücadeleye takaddüm eden hadisat ve hazırlık devriyle alakadar tarihi vesaik ve eşya*” anıl-hatıraları cem ve teşhir ile kalmış ve bu maddenin sonuna “*Erzurum İçtimai ve Sivas kongresi hatıraları*” yer alması planlanmaktaydı. Son bölümde ise “*Sarayın sefahati ve saray hükümeti erkânı!*” diye bir başlık yer alacaktı.²⁹

İnkılâp Müzesi kısmında bulunacak eşya, belge ve görselleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Müdafaa-i Hukuk Heyetleri, Birinci Büyük Millet Meclisi hatıraları, Kurtuluş Savaşı'na ait silahlar, çeşitli tüfekler, çeşitli top mermileri, demir parçalardan yapılmış süngüler, evlerin balkonlarından sökülen çinkolarla yapılan makaralar, Millî Mücadele'de çalışan ustaların resimleri, ilk Ankara Hükümeti'nin kuruluşuna ait resimler, Mütareke ve İstanbul'dan kaçırılan silah ve eşya, Yunan mezalimi, Büyük Taarruz, kurtuluş şenlikleri, millî ordunun İstanbul'a girişi, Mudanya Mütarekesi, Lozan Muahedesi, meçhul asker abidesi resmi, şehit elbiseleri, irtica hareketleri, İstiklal Mahkemeleri, asilerden alınan eşya, fotoğraflar ve bunun gibi materyaller.³⁰

İnkılâp Müzesi'ne konulacak eşya ve belgelerin toplanılması için çeşitli devlet kurum ve kuruluşları, derneklerden yardım alınacaktı. Hilâl-i Ahmer, Türk Ocakları, Muallimler Birliği gibi.³¹

28 Hasan Fehmi, “İnkılâp Müzelerine Dair”, *Çankaya*, No. 1, 1 Mayıs 1928, s. 16.

29 *Etnografya Müzesi İnkılâp...*; Nurettin Can Güleklî, “Millî servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi”, s. 2-3.

30 Nurettin Can Güleklî, “Millî servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi”, s. 2-3.

31 Ankara Etnografya Müzesi'nde toplanan eşya ve belgeler uzun bir bekleme devresinden sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nın 22 Eylül 1943 tarihli emriyle Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'ne verilmiştir. Nurettin Can Güleklî, “Millî servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi”, s. 2-3.

2.1. İstanbul'da İnkılâp Müzesi Girişimleri

Büyük zaferden sonra İstanbul'da bir İnkılâp Müzesi açılması planlanmıştı. İstanbul'da Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya geçmeden önce konakladığı ve vatanın kurtuluşunu içinde planlandığı ev, 1924 yılında Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer tarafından satın alınmıştı. Daha sonra bu bina İstanbul Belediyesi tarafından 40.000 lira-ya satın alınarak Şişli'de Halâskârgazi Caddesi'nde bir müze yapılması için girişime başlanmıştı. Bu ev büyük inkılâpların ve bütün yenilik hareketlerinin banisi olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hatıraları ile doldurulmuş ve bu hatıralar gelecek nesillere bir vesika, bir abide olarak bırakılmak istenmişti.³²

Bu amaçla Atatürk'e ve inkılâplara ait birçok fotoğraf, tablo, harita ve eser toplanmıştı. Örneğin, Yunanların İzmir'e girmesi hadisesi 9 adet sulu boya tabloda tespit olarak müze binasının alt katı ve girişi bunlarla örtülmüş ve yine bu meyanda Kurtuluş Savaşı'ndan önce çeşitli devletler tarafından işgal olunan Türkiye'nin bir haritası ile Kurtuluş Savaşı'ndan sonra millî hudutlar içinde yeni Türkiye'yi gösteren bir harita, vatanın o zamanki durumunu gösteren birer vesika olarak sunulmuştu.³³

İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda İnkılâp Müzesi'nin eşyaları ile ilgili bilgi verilirken Fransa'da halkın müzelere bağışladığı kitap ve eşya örnekleriyle İstanbul halkının da müzede teşhir edilecek eşyaların toplanması konusunda yardımcı olacağına dair inanç da belirtilmişti.³⁴

İstanbul'da 1929 senesinde İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ) Bey başkanlığında İstanbul Mebusu Halil Ethem, Müderris Köprülüzade Mehmet Fuat, Doktor Ahmet Süheyl (Ünver), Hayrettin Nedim ve Vilayet Mektupçusu Osman Nuri (Ergin) beylerden oluşan uzman heyet bu işle uğraşmaya başlamıştı. İstanbul Belediyesi tarafından kurulması planlanan İnkılâp Müzesi için müze heyeti inkılâplara dair vesikaları toplamak, olayları tespit etmek ve kayıt altına almak için her fırsatı değerlendirmişti. Örneğin daha harf inkılâbı başlamadan önce Sarayburnu'nda verilen müsamere dolayısıyla yeni Türk harflerinin kabulü lehinde hemen orada Gazi'nin yeni yazı ile bir bloknota yazmış ve halka karşı okutmuş olduğu hitabenin Gazi'nin el yazısı ile olan aslı bu müzede bir tablo hâlinde sergilenmek üzere saklanmaktaydı. Yine şapka inkılâbı

32 "İnkılâp Müzesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, No. 2944, 21 Eylül 1929, s. 1; "İnkılâp Müzesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, No. 3137, 6 Nisan 1930, s. 1; Osman Ergin, "Hars ve Terbiye İşleri: İnkılâp Müzesi", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 109-110, 29 Ekim 1933 (Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Şerefine Çıkarılmıştır), s. 72-74.

33 Osman Ergin, "Hars ve Terbiye İşleri: İnkılâp Müzesi", s. 72-74.

34 "Büyük Gazi ve İnkılâp Müzesi", *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, Y. 5, S. 57, Mayıs 1929, s. 320-321.

münasebetiyle Gazi'nin Kastamonu'da söylemiş olduğu nutuk ile bu nutuk üzerine Kastamonu'da hemen şapka giyenlerin resimleri de bu suretle bir tablo hâlinde korunmuştu. Gazi ile yeni Türk inkılâbı hakkında Türkçe ve yabancı dilde yazılan bütün eserler de İnkılâp Müzesi için toplanmaktaydı.³⁵ Bu hizmetiyle halka açılması düşünülen müze aynı zamanda araştırmacılar için de bir arşiv niteliği taşımaktaydı.

İnkılâp Müzesi'nde vesikalar ve eserler toplanırken son dönem inkılâpları ile eski inkılâpların karşılaştırılmasına fırsat vereceği düşünülerek müzenin tarihinin Tanzimat'a kadar götürülmesi planlamıştı. Bunun için Tanzimat dönemine ait belge ve eserler de toplanmaktaydı. Böylece buradaki inkılâp eserlerini gören yeni nesil, son dönem inkılâplarının farkını görecektir ve değerini daha iyi bilecekti. Daha sonra Tanzimat devrinin de Türklerin batılılaşmasına başlangıç olamayacağı, bunun için III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa devirlerine kadar gidilmesi kararlaştırılıp bu alanda üç sene çalışıldıktan sonra Şişli'deki İnkılâp Müzesi'nde toplanan bütün eşya, kitap, gazete, mecmua vesairenin başlı başına bir müze teşkil ettiği görülerek bunların başka bir binaya nakli ile Gazi'nin Şişli'deki evinin sadece son dönem inkılâplara tahsisi kararlaştırılmıştı. Böylece bu eşyalar Beyazıt'taki medreseye³⁶ nakledilmişti. Yirmi oda, bir büyük salon ve geniş koridorlardan oluşan bu medresenin de hem müze hem de kütüphane olması kararlaştırılmıştı. İstanbul Belediyesi, 1929'dan 1933 yılına kadar geçen sürede bu iş için 50.000 lira kadar para sarf etmişti.³⁷

Bu alanda bir başka teşebbüs de İstanbul Halkevi Müze ve Sergi Şubesi'nin Ayasofya Hamamı binasında çeşitli sergiler düzenlenmek ve Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü münasebetiyle Cumhuriyet'ten bu yana yapılan inkılâpları gösteren bir sergi düzenlenmesi hakkındaki müracaatıdır. Ancak bu girişim de binanın uygun olmadığı yönündeki gerekçe ile gerçekleşmemişti.³⁸

35 Osman Ergin, "Hars ve Terbiye İşleri: İnkılâp Müzesi", s. 72-74; Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 260-265.

36 İstanbul Etnografya Müzesi: İstanbul'da Beyazıt'ta eski bir Türk medresesinde bir Etnografya Müzesi açılmıştır. Bu müze bir İnkılâp Müzesi olarak kurulmak üzere hazırlık yapılmıştı. Birçok kişi inkılâba ait vesikaları toplamak istediler, fakat mümkün olmadı. Bulunan eşyalar Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya geçmeden önce Şişli'de oturduğu evde toplandı. Bkz. Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler...*, s. 82. Beyazıt Medresesi fotoğraf için bkz. Ek-4.

37 Osman Ergin, "Hars ve Terbiye İşleri: İnkılâp Müzesi", s. 74-75.

38 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 260-265.

2.2. Cumhuriyet'in Onuncu Yılında Ankara'da Bir İnkılâp Müzesi Projesi

Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünün yaşandığı, inkılâp fikirlerinin daha iyi anlaşıldığı ve yararlanıldığı bir dönemde birtakım şenlikler düzenlenmekteydi. Bu şenlikler arasında yer alan bir girişim de İnkılâp Müzesi'nin kurulması projesiydi.³⁹

Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü şerefine 1933 senesinde Ankara Halkevi, Ankara'da İnkılâp Müzesi teşkili için bir müze heyeti oluşturmuştu. Müze heyeti; Hamit Zübeyir, Şevket Süreyya, Abdülhak Şinasi, Sami Çölgeçen, Enver Behnan Şapolyo gibi isimlerden oluşmaktaydı. Heyet hemen çalışmalara başlamış, müzenin projelerini ve dosyalarını hazırlamışlardı. CHP Genel Sekreteri Recep Peker bu heyete başkanlık etmekteydi.⁴⁰

Ankara Halkevi Müze ve Sergi şubesi 1933 yılı içerisinde Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebetiyle İnkılâp Müzesi kurma fikrini uygulamaya koymuştu. Amaç Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünde bir İnkılâp Müzesi açmaktı. Bu konuda Şevket Süreyya Bey 27 Mart 1933 tarihli bir rapor hazırlamıştı.⁴¹

"Bu teşebbüsün diğerlerinden fazla bir başarı elde edeceğini ümit ediyoruz" diyen Abdülhak Şinasi, önermiş oldukları bu projeyi CHP'nin kabul ettiğini, alınan kararlar daha önce Etnografya Müzesi'ne gelmiş olan eşyalardan teşhire uygun olanların açılacak bu müzeye naklinin kararlaştırıldığını bildirmekteydi.⁴²

Müze binası olarak projeyi öneren heyet, Büyük Millet Meclisi'nin eski tarihi binasının tahsis edilmesini beklemekteydi. Abdülhak Şinasi heyetin bu isteklerini 1880 yılında Maarif Nazırı Münif Paşa'nın İstanbul Asâr-ı Âtika Müzesi'nin Çinili Köşk'teki açılış konuşmasıyla desteklemekteydi.⁴³ CHP yetkilileri bu teklifi uygun bulmuş ve müze binası olarak burayı tahsis etmişlerdi. Açılacak olan İnkılâp Müzesi bu binada faaliyet gösterecekti.

Proje tekliflerinde Millî Mücadele'ye katılan asker ve sivil tüm vatandaşların ellerinde anı olarak mevcut olan birçok vesika, fotoğraf ve eşyanın zamanla yok olacağı, gelecek nesillere taşınacak bilgi ve belgelerin kaybolacağı endişesiyle bu müzenin gerekliliğine dikkat çekilmekteydi. Yakın tarihi ilgilendiren her bilgi ve belgenin gelecek nesiller

39 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 260-265.

40 Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler...*, s. 80-81.

41 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 261.

42 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 261.

43 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 262.

için canlı tutulması gerekmektedir. Bunun için bu bilgi ve belgelerin korunması, saklanması ve belli bir düzen çerçevesinde sergilenmesi zaruridir.⁴⁴

Millî hisleri harekete geçirecek ve gelecek nesillere bu duygunun taşınmasına vesile olacak müzenin kurulmasında ve gerekli eşyaların temininde savaşa katılmış ailelerin ellerindeki bilgi ve belgeleri vermekte zorluk yaşamayacağına inanılıyordu. Nasıl ki aileler ellerindeki hatıraları askerî müzeye bağışlıyorsa İnkılâp Müzesi için de aynı özveriye gösterecekleri şüphesizdi. Yine örneğin “Samsun”, “Erzurum”, “Sivas” salonları ayrılarak ve oralardan gelen eşya bu odalarda tasnif edilerek inkılâba hizmet etmiş şehirlerin hususi hizmetleri ortak bir bütün hâlinde ilan edilebilir ve bu eserlere ilgi artırılabilirdi. Cumhuriyet’in onuncu yıl dönümünde yapılacak törenler, şenlikler ve düzenlenecek programlarda özellikle halkevlerinin başlatacağı girişimlerle bu eşyalar sergilenmek amacıyla toplanabilirdi. Halka müzenin kuruluş amacı iyi ve etkili açıklanırsa halkın bu girişimde katkısı büyük olabilirdi.⁴⁵

Abdülhak Şinasi İnkılâp Müzesi’ni “büyük kahraman” için yapılan canlı bir heykel olarak tanımlamaktaydı. Abdülhak Şinasi, “*Bu müzeyi seyredenler; tabii herkes kendi istidad, iktidar ve kabiliyetine göre, ahlâkî, medenî, millî bir takım dersler alacaklar ve bu millette eşsiz bir heyecan membaı olacak ve bilhassa inkılâp terbiyesini yetiştirmeye ve ananeleştirmeye yarayacaktır.*”⁴⁶ sözleriyle müzelerin eğitici özelliğine dikkat çekmekteydi.

2.2.1. İnkılâp Müzesi Projesinde Ankara Halkevi’nin Çalışmaları

CHP, Cumhuriyet’in onuncu yıl dönümünde merkezi Ankara’da olacak şekilde bir İnkılâp Müzesi kurulması önerisinde bulunmuştu. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 11 Nisan 1933 tarihinde göndermiş olduğu yazıda müzenin kurulması işinin disiplinli ve düzenli bir şekilde yürütülmesi için bir yol haritasının belirlenmesi amacıyla kendisinin başkanlığında Halkevleri Başkanı Necip Ali (Küçüka) Bey ve Ankara Halkevi Başkanı Nafi Atuf (Kansu) Bey’in bir toplantı yapmasının gerektiğini bildirmişti.⁴⁷ Bunun üzerine Ankara Halkevi Genel Yönetim Kurulu’nun 27 Haziran 1933 tarihli toplantısında müzenin esasları tartışılmış ve bu konuda aldıkları kararları onaylamışlardı. Erzurum Milletvekili Nafi Atuf Kansu imzasını taşıyan raporda müzenin kurulması için alınan kararlar şu şekilde maddeleştirilmişti:⁴⁸

44 Abdülhak Şinasi, “Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin”, s. 262.

45 Abdülhak Şinasi, “Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin”, s. 260-265.

46 Abdülhak Şinasi, “Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin”, s. 264.

47 *BCA*, 490.01.01199/203.1.47.

48 *BCA*, 490.01.01199/203.1.11-13.

- a. İnkılâp Müzesi'nin esas bina meselesi ayrıca hal olunacak.
- b. Teklifteki esaslar içinde müzenin her kısmı için vesikalar, resimler, eserler, hatıralar gibi şeyler derlenmeye başlanacak.
- c. Derleme planı yapılarak, eşya, vesika gibi maddelerin toplanması usûlleri hazırlanacak ve bu usûl yollarında lâzım gelen makamlarla görüşülerek eşya ve vesikalar istenecek.
- d. Derleme ve temsil vasıtalarının yaptırılması masrafları ve hesapları ilk iş olarak hazırlanacak.
- e. Derlemeyi yapacak heyet tespit olunacak.
- f. Eğer ilgili makamlarla uyuşulabilirse derleme işinin yapılacağı bina Ziraat Mektebi'nin yanındaki eski büyük Erkan-ı Harbiye binası olacaktır. Yoksa bir yer bulunacaktır. (Eski Erkan-ı Harbiye binası mümkün olmadığından kira ile de bir yer tutulması gerektiği yazılıdır.)
- g. Teşhir planı esas binanın tespitinden sonra yapılacaktır.

Ankara Halkevi Yönetim Kurulu toplantısında alınan kararlar arasında toplanacak eşyaların tespiti, toplanması, bütçe hesaplanması, korunması ve sergilenmesi gibi çok yönlü ve kapsamlı bir iş olmasından dolayı sadece Ankara Halkevi'nin bu iş için yetemeyeceği yer almaktaydı. Bunun için Ankara Halkevi ülke genelindeki halkevlerinden ve devlet yetkililerinden destek beklemekteydi. Belirlemiş oldukları müze komitesine destek ve teşvik gerekiyordu. Ankara Halkevi İnkılâp Müzesi komitesine düşünülen isimler arasında Hikmet Bayur, Cemal Hüsnü, eski Maarif Vekili Esad, eski Müzeler Müdürü Halil, Salah Cimcoz, Hilmi Uran, Seyhan Mebusu, Edip Servet, Cevad Abbas, Ferit Celal Gören bulunmaktaydı:⁴⁹

Müze komitesinin ilk başta belirlenen görevleri şunlardı:

1. Müzenin bütçesini teklif etmek, tasdik ettirmek ve onaylatmak
2. Müzede çalışacak görevlileri atamak
3. Müzenin kararlaştırılmış esaslar içinde kurulması, işlemesi, gelişimini sağlamak
4. Derleme işini başarmak

İnkılâp Müzesi'nin kurulmasında öncelikli olarak seçilen komiteye destek vermek üzere CHP'ye mensup Askerî, Kültür, İçişleri bakanlıklarından birer üye ile Türk Tarih Kurumu'ndan bir üye alınmasını teklif etmişlerdi. Teklife Ankara Halkevi'nde

49 BCA, 490.01.1199/205.1.10.

toplantı komitenin hazırladığı bütçe taslağı ile İnkılâp Müzeleri üzerinde etütler yapılmış olan Mümin Hayri Bey'in raporunu da eklemişlerdi.⁵⁰

Mümin Hayri Bey 24 Ağustos 1933 tarihli Recep Peker'e sunduğu raporunda, onuncu yılında Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara Hukuk Fakültesi'nde⁵¹ yapılacak olan sergi için tecrübe ve görüşlerini belirtmişti. Mümin Hayri Bey Berlin'de bulunduğu sırada Propaganda Bakanlığı'nın düzenlediği inkılâp sergilerini ve İtalya'da ziyaret ettiği sergileri övgüyle anlatmıştır. Özellikle İtalya'daki Mostra Dells Rivoluzione Fascista sergisini en iddialı bulmuştu.⁵²

Mümin Hayri Bey sergi için öneri ve tavsiyelerde bulunurken dünyadan verdiği örneklerle Türkiye'de de böylesi müzelerin kurulması, yakın tarihte verilen mücadelelerin gelecek nesillere aktarılması ve unutturulmamasının sağlanması gerektiğini belirtmişti. Türkiye'nin vermiş olduğu hayatta kalma ve bağımsızlık sonrasında inkılâp mücadelesinin zorlu sürecinin gelecek kuşaklara aktarımının hayati önem taşıdığı üzerinde durmuştu. Raporunda bu görevi CHP'nin üstlenmesi gerektiği ve ivedilikle bir İnkılâp Müzesi kurulmasının zaruriyetini açıklayarak müze için önerdiği planı detaylı biçimde anlatmıştı.

Taslak bir plan sunduğu raporunda müzeyi on üç bölüme (section) ayırmıştı. Her bir bölüm kısa ifadeli fakat kuvvetli, resim, yazı ve plastik modellerle düzenlenecekti. Bunun için bütün sanatkârlardan yararlanılacak resimler, fotoğraflar, heykeller, kabartmalar, bayraklar, ışık, renk hatta musiki bile bu sergide telkin vasıtası olarak kullanılacaktı. Sergi planı baştan sona Atatürk'ün fikirleri etrafında toplanacak, burayı gezenler muntazam bir zincirleme hâlinde yakın tarihi ve inkılâpları öğrenecek, benimseyecek, CHP'nin büyük işler başardığına kani olacaklardı. Avrupa'da buna benzer sergilere sarf edilen bütçe çok fazlaydı. Türkiye'nin ekonomik şartları buna elvermeyeceği için daha ekonomik ve basit şekilde, mevcut materyallerle bu sergi vücuda getirilebilirdi. Bu müzenin hazırlanmasında Mümin Hayri Bey kendisinin elinden geleni yapacağını hatta kendisi gibi *Hâkimiyet-i Millîye* fotoğraf muhabiri Cemal Bey'in de elinden geleni yapmaya hazır olduğunu belirtmişti.⁵³

Ankara Halkevi üyesi olan Mümin Hayri Bey daha sonra görevlendirme ile iki yıl Almanya, İtalya ve Rusya'da İnkılâp Müzeleri'ni yerinde inceleyip bir rapor

50 BCA, 490.01.01199/203.1.11-13.

51 Mümin Hayri Bey raporunda sergi yeri olarak şunları söylemektedir: “Serim Ankara’da olacaktır. Yer olarak aklıma gelen en münasip bina Hukuk fakültesidir. Mamefih serimi o şekilde tertip edeceğiz ki Onuncu Cumhuriyet yılında Türkiye’nin büyük merkezlerini dolaşabilecektir”. BCA, 490.01.01199/203.1.67.

52 BCA, 490.01.01199/203.1.66-72.

53 BCA, 490.01.01199/203.1.66-72.

hazırlamıştı. Bu raporunda kurulması planlanan İnkılâp Müzesi için yeni birtakım önerilerde bulunmuştu.⁵⁴

Ankara Halkevi tarafından tasarlanan İnkılâp Müzesi salon ve girişten başka dört bölümden oluşmaktaydı. Ana konu Ankara'ydı:

1. Eski Ankara
2. İstiklal Savaşı'nda Ankara
3. Gazi köşesi
4. Yeni Ankara

Eski Ankara bölümünde, İstiklal Savaşı'nda Ankara bölümüne geçerken Sevr geçidi ve savaştan Gazi köşesine geçerken Lozan geçidi vardı.⁵⁵

Mümin Hayri Bey'in 1935 yılında CHP'ye sunduğu raporunda kurulması için iki yıldır hazırlıkları yapılan İnkılâp Müzesi için önerilerde bulunmuştu. Rapora göre kurulması muhtemel İnkılâp Müzesi Ankara'da olmalıydı. Öncelikli olarak sergi mahiyetinde teşhir edilecek müze malzemeleri halktan eşya toplama konusunda teşvik edici olması hasebiyle seyyar olarak düzenlenmeliydi. Sergi için Ankara merkez olacak, İstanbul ve İzmir'de de sergi açılacaktı. Mümin Hayri Bey gezip gördüğü ülkelerdeki İnkılâp Müzeleri'nin ortak özelliği olarak "*Her ulus kendi devrim müzesini yaparken kendi ulusunun psikolojik devrimlerini göz önünde bulundurmalıdır*" prensibini tespit etmişti. Bu prensibi esas alarak İnkılâp Müzesi için bir planlama yapmıştı.⁵⁶

Mümin Hayri Bey raporunda İnkılâp Müzesi'nde bulunması gereken eşyaları şöyle sıralamaktaydı:⁵⁷

- Esaslı ve otantik vesikalar,
- Fotoğraflar,
- Tablolar (Resimler),
- Heykeller,
- Kartogramlar, haritalar,
- Diyagramlar, canlı ve cisimli istatistikler,

54 BCA, 490.01.01199/205.1.15-29.

55 BCA, 490.01.01199/203.1.12-27.

56 BCA, 490.01.01199/205.1.15-29.

57 BCA, 490.01.01199/205.1.15-29.

- Diyoramalar⁵⁸,
- Röprodüksiyonlar,
- Liderlerin sözleri, nutukları vs. örnekler,
- 10-15 dakikalık filmler.

Türkiye’de sözü edilen bu tür eşyalar, inkılâp tarihiyle ilgili olarak Mümin Hayri Bey’e göre Etnografya Müzesi’nin depolarında, halkevlerinde, Kültür Bakanlığı’nda, Parti’de, Ankara’da çeşitli kurumlarda, okullarda, orduvevlerinde, askeriyede, İstanbul Askerî Müzesi’nde, İstanbul’da Gazi Evi’nde, Mudanya’da Mütareke Evi’nde, Dolmabahçe Sarayı’nda, İzmir, Eskişehir, Sakarya, Sivas gibi birçok ilde bulunan koleksiyon ve belgeler şeklinde elde edilebilirdi.⁵⁹

Bunların haricinde kişilerde bulunan özel koleksiyonlar ve hatıra eşyaları da halktan toplanabilirdi. Bunun için iyi bir propaganda (reklam) politikası takip edilmeliydi. Bu propaganda, müze öncesi yapılacak inkılâp sergileri ile oluşturulabilirdi. Mümkün olduğunca ülkenin tüm şehirlerinde büyük küçük sergiler açılmalı, inkılâba ait bilgi ve belgeler buralarda teşhir edilmeliydi.⁶⁰

Mümin Hayri Bey müzenin tarihinin, diğer uluslardaki İnkılâp Müzelerine benzer şekilde inkılâptan önceki durumu göstermesi için eski döneme kadar gitmesini önermekteydi. Hatta halkın milliyetçi duygularını perçinlemek için Türk tarihinin ilk zamanlarına ait bilgiler, başarılar, tarihteki başarıların kanıtları gösterilmeliydi. Bu görüşlerine uygun olarak İnkılâp Müzesi’nin bölümlerini şöyle başlıklandırmıştı:⁶¹

1. Devrimden evvel Türk ili bölümü,
2. Büyük devrim ve Kurtuluş Savaşı bölümü,
3. Cumhuriyet Türkiye’si bölümü,
4. Yeni Türkiye’nin yapıcısı Atatürk bölümü.

2.2.2. Malzemelerin Toplanması ve Bütçe Ayrılması

Müze komitesi eşyaların derlenmesi işine 1933 yılının ilk aylarında başlamıştı. İnkılâp Müzesi için düzenlenen eşya ve belgelerin en son modern usullerle kayıt ve

58 Diyorama/ Diorama: Gerçek veya kurgu bir olayın, anın veya hikâyenin ışık oyunlarının da yardımıyla üç boyutlu olarak modellenmesidir. Sergi amacıyla yapılmış üç boyutlu büyük tablo olarak da tanımlanabilir.

59 *BCA*, 490.01.01199/205.1.15-29.

60 *BCA*, 490.01.01199/205.1.15-29.

61 *BCA*, 490.01.01199/205.1.15-29.

tespitinin yapılması için önlemler alınması zaruri görülmüştü. Bu meyanda eşyanın demir bir mahfaza içinde saklanması üzerinde tespiti yani demirbaş eşya defterinden başka ayrıca da fiş usulü kayıt tutulması planlanmıştı. Bu fişler daha basit karton üzerine yaptırıldığı takdirde masrafın daha da düşeceği anlaşılmıştı.⁶²

Müze komitesi eşya ve belgelerin saklanacağı dolapların da temini için çalışmaktaydı. Komite başkanı Halkevi başkanlığına 30 Mart 1933 tarihli gönderdiği yazı ile yaptırılacak dolapların imal şartnamesini sunmuştu. Buna göre yapılacak dolapların teknik bilgileri belirlenmişti.⁶³

İnkılâp Müzesi'ne ait eşyanın derlenmesine başlanmasıyla birlikte ilk iş olarak önce Maarif Vekâleti tarafından İnkılâp Müzesi için derlenip hâlen Etnografya Müzesi'nde saklı olan 80 sandık kadar eşyanın müze için istenmesine karar verilmişti.⁶⁴

Müze komitesi başkanı, Halkevi başkanlığına sunduğu 20 Nisan 1933 tarihli yazıyla İnkılâp Müzesi teşkilatında yararlanılmak üzere Roma ve Moskova'daki İnkılâp Müzeleri talimatnameleriyle bu müzeler tarafından neşr olunan albümlerden birer nüsha getirtilmesini talep etmekteydi.⁶⁵

Müze için gerekli eşya ve belgelerin toplanmaya başladığı, halkın elinde bulunan hatıra niteliği taşıyan eşya ve belgelerin müzeye bağışlanması talebinin Türk matbuatında duyurulması için karar alınmıştı. İnkılâp Müzesi'nin yakında kurulacağı ve bunun için vatanın her yerinden yardım beklendiği basında duyuruluyordu.⁶⁶

Müze komitesi çeşitli sanatçılardan da müzede sergilenmek üzere ürünler talep etmekte ve bunları belirli bütçelerle satın almaktaydı. Komite, Milli Mücadele esnasında Ankara'da fotoğrafçılık yapan Tahir Efendi'nin satmak istediği fotoğraf koleksiyonunu incelemiş ve 30 adet fotoğrafı seçtiklerini, fiyatın idare heyeti tarafından belirlenmesini talep etmişti.⁶⁷

Ankara Halkevi Müze Komitesi Başkanı, Ankara Halkevi Başkanlığına yazdığı 20 Mayıs 1933 tarihli yazıyla Halkevi odalarında veya deposunda bulunan resimlerden ve tablolarından Türk inkılâbıyla ilgili olanların İnkılâp Müzesi namına kayıt ve tescili,

62 *BCA*, 490.01.01199/203.1.32.

63 *BCA*, 490.01.01199/203.1.34; 35.

64 *BCA*, 490.01.01199/203.1.48.

65 *BCA*, 490.01.01199/203.1.33.

66 *BCA*, 490.01.01199/203.1.45; 46.

67 *BCA*, 490.01.01199/203.1.28.

bunların müze deposunda toplattırılarak ilk fırsatta müzeye konulmasının uygun olacağını belirtmişti.⁶⁸

Komite 1 Şubat 1933 tarihinde bir toplantı yapmış ve toplantıda Kaymakam Selahattin Bey'in "Mefkûre Kartları" unvanını verdiği eserlerin asılları olan tablolardan 36 tanesinin ileride İnkılâp Müzesi'ne konmak üzere toptan 400 liraya satın alınmasının uygun olduğu kararlaştırılmıştı.⁶⁹

Müze komitesi 5 Şubat 1933 tarihli toplantılarında, Kız Enstitüsü Müdürü Münir Hayri Bey'in hazırladığı Gazi'nin Ankara'ya ilk gelişini anlatan heykelin İnkılâp Müzesi için Ankara Halkevi Müze ve Sergi Şubesi tarafından 250 liraya satın alınmasının uygun olduğuna karar vermişti. Komite 3 Mayıs 1933 tarihli yazıyla heykelin müze-ye konulacak bir şekilde teslimini istemekteydi.⁷⁰

12 Temmuz 1933 tarihli Şeref Bey (Kadıköy) yazdığı mektubunda İnkılâp Müzesi için ne isteniliyorsa yapacağını, resimlerinin alınmasıyla ihya olacağını belirtmekteydi. Komite başkanlığından gönderilen 17 Temmuz 1933 tarihli yazıda Şeref Bey'in teklifinin memnuniyetle karşılandığı, hazırlayacağı tablolarının Gazi'nin Anadolu'ya geçmeden önceki tarihle ilgili olmasını arzuladıklarını ve yapabileceği tabloların bir planını komite tarafından seçilmek üzere sunması gerektiği bildirilmekteydi.⁷¹

6 Ağustos 1933 tarihli Halkevi Başkanı Nafi Atuf imzalı Sivas Halkevi Başkanlığı'na gönderilen yazıda, Ankara'da açılacak İnkılâp Müzesi için toplanması lâzım gelen vesikalar arasında Sivas Kongresi zamanına ait *Misak-ı Milli* gazetesi neşriyat koleksiyonlarına ihtiyaç olduğu, bu koleksiyonların ancak orada bulunabileceği düşünülerek bağışlarının beklendiği; Sinop Mebusu Recep Zühtü Bey'e gönderdiği yazıyla da müze için toplanacak vesikalar arasında en eski *Hâkimiyet-i Milliye* koleksiyonlarına icap ederse tedarik için lâzım gelen masrafı da ödeyebilecekleri bildirilmiştir.⁷²

Hâkimiyet-i Milliye fotoğrafçısı Cemal Bey'e yazılan 7 Ağustos 1933 tarihli "Halkevi Müze ve Sergi Komitesi Başkanı" imzalı mektupta Ankara'da açılacak olan İnkılâp Müzesi için inkılâp safhalarına ait fotoğraflara ihtiyaç olduğu belirtilmekteydi.⁷³

68 BCA, 490.01.01199/203.1.30.

69 BCA, 490.01.01199/203.1.36; 37.

70 BCA, 490.01.01199/203.1.38; 39; 73.

71 BCA, 490.01.01199/203.1.40; 41.

72 BCA, 490.01.01199/203.1.43; 44.

73 BCA, 490.01.01199/203.1.3.

Meclis idare amirlerinden Çoruh Mebusu Mehmet Ali imzalı 2 Ağustos 1933 tarihli Ankara Halkevi Başkanlığı'na gönderilen yazıda İnkılâp Müzesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısı zamanına ait salondaki eşyalardan kürsü ile bir koltuk ve iki sandalyenin yerinde olduğu, sadece ilk toplantıya ait salonun başkanlık kürsüsü üzerindeki çan ile üç adet büyük kıtada yağlı boya tablonun ambarda bulunduğu, eğer bunların müzeye konulması gerekli görülürse ambardan çıkartılabileceği belirtilmişti.⁷⁴

Asâr-ı Âtika ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr (Koşay) Bey, Binbaşı Selahattin Bey'in Dumlupınar'daki Başkumandanlık karargâhını "Ordular hedefiniz Akdeniz" adlı bir tablo ile resmettiğini, bu eserin bir vesika değeri taşıdığından İnkılâp Müzesi için ressamın belirlediği 75 liraya kadar alınabileceğini, bu konuda bir inceleme yapılmasını talep etmekteydi.⁷⁵

İstanbul Foto Etem'den gönderilen 10 Ağustos 1933 tarihli yazıda Millî Mücadele'nin başından 1933 yılına kadar Gazi'nin çeşitli seyahat ve nutuklarına, tarihi vakalara ait fotoğrafların mevcut olduğu, bunların içinde daha hiç neşredilmemiş ve görülmemiş birçoklarının olduğu belirtilmekteydi. Etem Bey, Cumhuriyet'in ilanının onuncu yıl dönümü münasebetiyle İstanbul'da açacağı bir sergide bunların genelini teşhir etmek üzere hazırlık yaptığını, bununla beraber Halkevi için istenilenleri gönderebileceğini, bunların 50x60 boyutta agrandismanlar olup adedinin 20 lira olduğunu bildirmekteydi.⁷⁶

Bundan sonraki yıllarda da Halkevi yıllık raporlarında teşkil ve tesisi düşünülen İnkılâp Müzesi için derleme çalışmaları ve malzeme alımları sürdürülmüştü.⁷⁷

Ankara Halkevi Müze ve Sergiler Komitesi'nin 26.02.1934 tarihli tekliflerinde "*Yeni devleti tesis edenler eski Erkan-ı Harbiye dairesinin bir odasında küçük bir masa etrafında toplanarak kararlarını belirlemişti. İşte o odayı ve masa etrafında toplanan muhterem simaları aynı o zamanki şekil ve kıyafet ve vaziyetleriyle cisimlendirecek bir şekilde yapmak üzere*" heykelden mankenler yapması için Heykeltıraş Nusret Bey'in görevlendirilmesi, masrafının da peyderpey ödenmesi gerektiği belirtilmekteydi.⁷⁸

Halkevi başkanlığından 2 Temmuz 1934 tarihli Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya gönderilen yazıda bundan önceki devirlere ait jandarma zabıt, piyade ve süvari nefer üniformalarından 27 parça eşyanın İnkılâp Müzesi memuru tarafından teslim alındığı ve makbuzun da düzenlendiği bildirilmekteydi.⁷⁹

74 BCA, 490.01.01199/203.1.6.

75 BCA, 490.01.01199/203.1.51; 52.

76 BCA, 490.01.01199/203.1.49.

77 BCA, 490.01.1199/205.1.3.

78 BCA, 490.01.01199/203.1.2.

79 BCA, 490.01.01199/203.1.57; 58; 59.

Fotoğrafçı ve Ressam İzzet Kaya Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisi mutemedi Kaplan Bey vasıtasıyla 2 Mayıs 1934 tarihinde Ankara Halkevi Başkanlığına gönderdiği mektupta fotoğraf albümünü satmak istediğine dair bir teklifi bulunmaktaydı. İzzet Kaya Bey'in Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü merasimini gösteren 27-22 ebadında 117 fotoğraftan oluşan albümünün İnkılâp Müzesi için elli (50) liraya satın alınmasına komite karar vermişti.⁸⁰

Tasarlanan İnkılâp Müzesi aynı zamanda arşiv değeri taşıyan bir merkez olarak planlanmıştı. Burada yer alan bilgilerin doğru ve kanıtlara dayalı olması için bilgilerin kontrolü sağlanarak belgelerin sergilenmesi gerçekleşmeliydi. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk'ü Samsun'a götüren vapurla ilgili tutarsız bilgilerin doğrulanması için geminin kayıtlı olduğu Denizyolları İşletmesi Müdürlüğü'ne başvurulmuştu.

Ankara Halkevi'nden gönderilen yazıyla istenilen bilgileri Denizyolları İşletmesi Müdürlüğü 6 Ağustos 1933 tarihli yazıları ile cevaplandırmıştı. Bu yazıda Mustafa Kemal Atatürk'ü ilk defa Samsun'a götüren geminin Bandırma Vapuru olduğu belirtilmiş, bu ilk gemi hakkındaki teknik bilgiler verilmişti. Ayrıca vapurda görevli mürettebatın isim listesi verilmiş ve bu geminin çok eski oluşundan dolayı hurdaya çıkarıldığı, satın alınan benzer bir gemiye ise Bandırma ismi verilerek eldeki resim ve belgelerin bu ikinci gemiye ait olduğu belirtilmişti. Eski geminin plan, model ve resmine rastlanmadığı, ellerinde de mevcut olmadığını beyan etmişlerdi.⁸¹

3. İnkılâp Müzesi Neden Kurulamadı?

Türkiye'de birçok kez girişimde bulunulan, malzeme ve bütçe temini konusunda çeşitli komisyonların kurulup, toplantıların yapıldığı çalışmalar Atatürk döneminde bir türlü istenildiği gibi sonuçlandırılmamıştı. İstanbul'da yapılan yerel çalışmalar daha sonra Ankara'da Ankara Halkevi'nin 1933'te başlattığı çalışmayla, İzmir'de 1935'te Kültürpark'ın açılmasıyla birlikte içinde bir İnkılâp (Devrim) Müzesi'nin kurulması girişimleriyle devam etmiş; ancak bu girişimler kısa sürede gerçekleştirilememişti. Basında yer alan 1936 yılına ait haberlerde Türkiye'de bir İnkılâp Müzesi'ne ihtiyaç duyulduğu haberleri fazlaşmıştı.⁸²

80 *BCA*, 490.01.01199/203.1.60; 62; 63.

81 *BCA*, 490.01.01199/203.1.53; 54; 55; 56; 79; 80. Bkz. Ek-3.

82 Abidin Daver, "Sovyet Rusya intibaları:2 İhtilal ve Kızıl Ordu müzelerinde yaşayan ihtilal ve harp tarihi", *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i evvel 1936, s. 2; *Akşam*, No. 6151, 1 Kanun-ı evvel 1935, s. 8; *Akşam*, No. 6174, 24 Kanun-ı evvel 1935, s. 2; *Akşam*, No. 6189, 10 Kanun-ı sani 1936, s. 5; "İzmir'de Devrim Müzesi", *Akşam*, No. 7213, 13 Teşrin-i sani 1936, s. 7; "Kültürparkta Hazırlık", *Akşam*, No. 7292, 5 Şubat 1939.

CHP'nin Mayıs 1935'te düzenlediği Dördüncü Büyük Kurultayı'nda kabul edilen parti programında, İnkılâp Müzesi'nin kurulmak istendiği ve bu müzenin parti tarafından kurulacağı belirtilmekteydi. 27 Şubat 1936 tarihinde CHP Genel Yönetim Kurulu toplanmış ve çeşitli konuları görüşmüşlerdi. Konuşulan konular arasında Türk inkılâbının heyecanını yaşatacak bir değerde Ankara'da açılacak İnkılâp Müzesi için gerekli olan işler yer almaktaydı.⁸³

Ankara şehrinden başka İstanbul'da 1926'da başlayan çalışmalar, İzmir'de 1935 yılında başlayan Kültürpark içinde bir İnkılâp Müzesi açılması planları ancak 1939'da İstanbul Şişli'deki Atatürk'ün yaşadığı evin müze olarak halka açılmasıyla nihayet gerçekleşecekti.

Bundan başka Maarif Vekili Hasan Âli Yücel zamanında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne bağlı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü açılmıştı. Ankara'da 1942'de Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü bünyesindeki kurulan "İnkılâp Tarihi Müzesi" bu amaca hizmet eden bir müze olmuştu⁸⁴. Ankara'da kurulması planlanan İnkılâp Müzesi için toplanan malzemeler 1943 yılında Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne verilmişti.⁸⁵

Tasarlanan ve hayati öneme sahip olduğu düşünülen, Cumhuriyet terbiyesi verecek bu İnkılâp müzelerinin açılma süresinin uzaması ve gerçekleşmemesinin birkaç nedeni vardı. Altta yatan nedenlerden başka en temel nedenler arasında oluşturulan Müze Komitesi'nin üyeleri arasındaki görüş ayrılıkları, fiziksel koşullar (binasızlık) ve bütçe yetersizliği gelmekteydi.

3.1. Görüş Ayrılıkları

Ankara'da açılması planlanan İnkılâp Müzesi'nin kurucu heyetinde birtakım görüş ayrılıkları yaşanmaktaydı. Türk inkılâplarının başlama tarihi görüş ayrılıklarının temel

83 *CHP Programı*, 1935, s. 40-41; "Halk Partisi", *Akşam*, No. 6238, 28 Şubat 1936, s. 2.

84 Hasan Âli Yücel 1961 yılında Cemal Gürsel'e hitaben yazdığı yazıda tam istenilen şekilde bir İnkılâp Müzesi kurulamadığından bahisle bir an önce Atatürk'ün hatırasını ve yakın tarihimizin hatırasını taşıyan eşyaların toplatılarak bir İnkılâp Müzesi'nin kurulmasını gerekçeleri ile önermekteydi. Bkz. Hasan Âli Yücel, "Sayın Gürsel'e 23 Ocak 1961", *Öğretmen-Öğrenci Köşesi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 594-597.

85 Mahmut Bolat, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Misyonu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, Güz 2017, s. 49; Murat Turan, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin 100. Yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık ve Meclis Reisliği Mühürleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2, 2020, s. 386.

nedenini oluşturmaktaydı. Abdülhak Şinasi bu görüş ayrılığında Kadrocuları⁸⁶ öne sürmekteydi. Heyetin üyelerinden biri olan Şevket Süreyya'yı bu konuda sorumlu tutmaktaydı.⁸⁷

Türk inkılâbının kuramsal boyutlarını ortaya koyma çalışmalarının çoğunlukla Kadro hareketi ile gündeme geldiği düşünülmele birlikte hükûmetin de bu yönde çalışmalarının bulunduğu, 1934'te başlatılan Türk İnkılâp Tarihi dersleriyle görülebilmektedir. Atatürk, CHP'nin 1935 Kurultayı'nı açış konuşmasında "Türk genel devrimi" deyimini kullanmıştır.⁸⁸

Kadrocular Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünde Türk inkılâbının düşünsel ve kuramsal boyutları konusunda da birtakım öneriler getirmişlerdi. Burhan Asaf Belge, Kasım 1932'de yayımlanan bir makalesinde Türk inkılâbını incelemek ve tanıtmak amacıyla bir "İnkılâp Kütüphanesi" kurulmasını istiyor ve "1933 sonuna kadar Türk İnkılâbı hakkında hiç olmazsa 100 adet eser yazılmalıdır" önerisinde bulunuyordu.⁸⁹

Kadro dergisinin Türk inkılâbını tarihsel materyalizm düşüncesi temelinde açıklamaya ve buradan hareketle kuramsal temellere oturtmaya çalışması resmî çevrelere pek benimsenen bir yaklaşım değildi. Bu anlamda devlet yetkilileri ile de Türk inkılâbının tanımlanması konusunda görüş birliğine varamıyor ve tepki çekiyorlardı. Bu tepkinin bir örneği olarak Ocak 1935'te *Kadro* dergisinin son sayısını çıkarması, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Yakup Kadri'nin yeniden dergi yayımlaması faaliyetine karşılık "Parti adına bir dergi çıkacaksa onu biz çıkarırız" şeklindeki sözleri verilebilir.⁹⁰

İnkılâp Müzesi'nin kurulması aşamalarında katkısı olan, bir dönem komite üyeliğinde de bulunan Abdülhak Şinasi, inkılâpların tarihinin on sekizinci yüzyılın ikinci yarısıyla başlatılmasının uygun olduğu inancındaydı. Hazırlanan bir başka raporda Abdülhak Şinasi'nin görüşlerine yakın ifadeler yer almaktaydı. Raporda İnkılâp Müzesi'nin Tanzimat'tan sonra yapılan tüm devrim mücadelelerini içermesi gerektiği

86 Kadrocular tarafından yayımlanan *Kadro* dergisi, derginin Türk inkılâbının fikir ve hareket organlarından biri olarak doğduğunu söylüyordu. *Kadro* dergisi inkılâpları anlatmak, inkılâp heyecanını canlı tutmak için ilerici bir KADRO ile yola çıktıklarını ve bu derginin de bu amaçlarla çıktığından söz ediyordu. Bu anlamda Türk inkılâplarını anlatan, yaşatan ve ona hizmet eden bir yayın organının fikir insanları olarak öne çıkıyorlardı. Bkz. "Kadro", *Kadro*, S. 35-36, İlkkanun 1934- Son Kanun 1935, s. 6; "Kadro", *Kadro*, S. 1, İkinci kanun 1932, s. 3-5.

87 Abdülhak Şinasi Hisar, "Yangın Var: Başlarken-Kadro ve Şevket Süreyya", *Dünya*, 31 Mart 1967.

88 Mustafa Oral, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 27-28, Mayıs-Kasım 2001, s. 328.

89 Burhan Asaf Belge, "İnkılâbımızın Sesi", *Kadro*, S. 11, İkinci Teşrin 1932, s. 37.

90 Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967, s. 26; Mustafa Oral, "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)", s. 325.

belirtilmekteydi. Demokrasi tarihi adına Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde-on doku-zuncu yüzyılda başlayan yeniliklerden Genç Türkler (Yeni Osmanlılar olarak da ifade ediliyor) inkılâbına, mücadelesine, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin dışındaki faaliyetlerine, inkılâbın ilk dönemlerine ait bütün hatıra ve yadigârlardan sonra 31 Mart irticai ve bunu takiben tüm safhalara ait eserlerin toplanmasının elzem olduğu yazılıydı. Raporda örnek olarak Namık Kemal verilmişti. Namık Kemal'e ait evrak, hatıra ve eserlerin toplanması gerektiğine, aksi takdirde birkaç yıl sonra bunların kaybolacağına dikkat çekilmişti. Tanzimat döneminden sonraki tarihi dönem başlıklarının I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit'in mutlakiyet dönemi, II. Meşrutiyet dönemlerinin inkılâp mücadelelerine yer verilmeliydi. Böylece tasarlanan müzenin sadece müze olmaktan ziyade bir şehrin, bir milletin şanlı tarihlerini yansıtan, heyecan, duygu veren bir ziyaretgâh olacağı belirtilmişti.⁹¹

İnkılâp Müzesi planlamalarında Maarif Vekâleti'nin müzeye eşya toplanmasına dair genelgesini⁹² benimseyen müze uzmanı Hamit Zübeyr Bey de müzenin bölümlerinin içeriğinin Mondros Ateşkes Anlaşması ile başlatılması fikrini takip etmekteydi.

Ankara Halkevi'nin sorumluluğunda yürütülen 1933 projesinde de komite, inkılâpların Sevr ile yani Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonraki dönemle başlatılmasını istemişti. Tasarlanan müze Eski Ankara başlığı ile Türkiye'nin Sevr Anlaşması'ndaki durumunu gösteren bir harita ile başlayacaktı (Sevr Geçidi). Devamında Millî Mücadele devresi ile başlayacak salona girmeden önce birinci salonun sonunda Lozan'da Türkiye'nin durumunu gösteren harita yer alacaktı (Lozan Geçidi). İkinci salonda ortada farklı Mustafa Kemal Atatürk'ün ayakta balmumundan yapılmış canlı bir heykeli olacaktı ki bu Türkiye'de bir ilkti. Bu salonda ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün Ankara'da çalıştığı odanın tasviri bulunacaktı.⁹³

İnkılâp Müzeleri'ni araştırmakla görevlendirilen Mümin Hayri Bey ise 1935 yılında tüm bu tarihçeleri daha da eskiye götürmeyi teklif ediyordu. Kurulması tasarlanan İnkılâp Müzesi tam bir Türk tarihi laboratuvarı/enstitüsü olmalıydı. Bu sebeple Türklerin eski tarihlerinden bu yana tüm başarılar, mücadeleler, kahramanlıklara kısaca yer verilip sonrasında 1908-1914 ilk devrim adımları; Tanzimat, I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet dönemlerinden örnekler bulunmalıydı. Yine birinci bölüm olarak tasavvur ettiği bu salonda 1914-1918 Dünya Savaşı, Mondros Ateşkesi, işgaller, Sevr gibi ulusal tarihe dayanan inkılâp ideolojisinin çok kısa, ana çizgileriyle halka anlatılması olacaktı. Mümin Hayri

91 BCA, 490.01.01199/203.1.90-92.

92 BCA, 30.10.00/213.445.9.

93 BCA, 490.01.01199/205.1.12-16.

Bey bu bölümü “*dört ciltlik yeni Türk Tarihi*⁹⁴’nin ilk üç cildinin bir salona sığdırılmış *vülgarizasyonu*” olarak tanımlamıştı. Müzede ziyaretçilere (halk-vatandaş-yeni nesil) verilecek psikolojik amaç kazandırılmış olacaktı. Hedeflenen bu kazanım “milliyetçiyiz” prensibiydi.⁹⁵

Devrim gerçekleştiren dünya devletleri arasında Almanya, İtalya ve Sovyet Rusya’daki baskıcı ideolojilerin, ırkçı faaliyetlerin bir merkezi hâlinde propaganda aracı olarak görülen İnkılâp müzeleri, Türkiye’de şüpheli bir yaklaşıma sebebiyet vermektedir. Bu sebeptendir ki komite üyeleri hem İstanbul’daki girişimde hem de Ankara’daki girişimde inkılâp tarihinin başlatılacağı dönemde hassasiyet göstermişlerdi. Komite üyeleri tarihsel, kültürel ve sosyal bakış açısının yanında, olaylara politik bakma ihtiyacı duymuştu. İnkılâp Müzesi açma fikrini yerel idareler sahiplenirken sonra Maarif Vekâleti ve 1933’te CHP kontrolünde Ankara Halkevi’nin üstlenmesi girişimi siyasi bir tarafa çekmeyi kolaylaştırmıştı. Ankara Halkevi Başkanı Nafî Atuf Kansu bu büyük, önemli ve hassas işin Halkevi idaresine verilmesi karşısında, diğer kurum ve yetkililerce desteklenmediği takdirde yetersiz kalacakları korkusuyla endişe duymuştu. Gerçekleşen inkılâplar karşısında ülke içinde oluşan muhalif görüşlerin varlığını da yadsımamak gerektiği düşüncesi konuyu daha detaylı ele almayı zorunlu kılıyordu.

3.2. Fiziksel Koşullar ve Bütçe Yetersizliği

Kurulması planlanan İnkılâp Müzesi hem İstanbul’da hem de Ankara’da malzemelelerin toplanacağı, saklanacağı, korunacağı ve sergileneneceği yer konusunda çeşitli sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştı. Binasızlık olarak tanımlanan bu sorun nedeniyle eşyaların çeşitli binalar arasında gidip geldiği olmaktaydı. İstanbul’da İstanbul Etnografya Müzesi’nde toplanan eşyalar; Süleymaniye, Şişli, Beyazıt gibi semtlerde sergilenme ya da toplanma amacıyla yer değiştirmek durumunda kalmıştı. Ankara’da da Etnografya Müzesi’nde toplanan eşyaların Ankara Halkevi’ne ait depolarında tutulması çareleri aranmıştı. Eski Meclis binasının sergi yeri olması için taleplerde bulunmuşlardı.

Müze için elde edilen eşyaların nerede toplanacağı ve nasıl korunacağı konusunda belirsizlikler mevcuttu. Hazırlanan bir raporda; bu müzenin açılması, eşyaların toplanması ve sergilenmesi için iki seneye ihtiyaç duyulduğu belirtilmekteydi. Eşyaların korunması için eski Matbaa Dairesi’nin tahsisi istenmekteydi.⁹⁶

94 Liselerde 1931-1941 yılları arasında okutulan *Tarih I-II-III-IV* isimli kitaplardır. Mümin Hayri Bey’in teklif ettiği başlıklar her bir cildinin başlıklarıyla uyumlu bir sıra takip etmektedir.

95 BCA, 490.01.01199/205.1.15-29.

96 BCA, 490.01.01199/203.1.90-92.

Müze Komitesi başkanının 20 Mayıs 1933 tarihli Halkevi Başkanlığı'na sunduğu yazıda İnkılâp Müzesi için depo olarak kullanılması tensip buyurulan yerin iki penceresinin demirsiz olduğu, acilen bu camların demir yapılması gerektiği bildirmekteydi.⁹⁷

Abdülhak Şinasi bu önemli girişimin neden sonuçlanmadığını anlayamadığını, ancak belli başlı hususların engel olduğunu yazısında anlatmaktadır. İhtimal olarak sunduğu engellerden ilkinin bina tedariki olduğunu söylemektedir.⁹⁸

Binasızlık yüzünden İnkılâp Müzesi, Cumhuriyet'in onuncu yılına yetişemedi; 1935'te Ankara Halkevi'nde İnkılâp Müzesi'nde, Millî Mücadele'de Ankara'da Atatürk köşesi yapılmasına karar verildi ise de bu da yersizlik sebebiyle yapılamadı.⁹⁹

Binasızlık, malzemelerin güvenliği sorunlarının yanında bütçenin yetersizliği de İnkılâp Müzesi'nin açılmasında sorun teşkil eden hususlardan biriydi.

Ankara Halkevi, hazırlıkları yapılan İnkılâp Müzesi için 10 Ocak 1934 tarihi itibarıyla toplam 1.272 lira 24 kuruş bütçe hesaplamıştı. Bu bütçenin 820 lira 75 kuruş ödenen sarfiyat; 451 lira 49 kuruş ise borçlar olarak belirtilmişti. İnkılâp Müzesi'nin tesisi için hesap edilen tahmini toplam bütçe ise 29.760 liraydı.¹⁰⁰

Gider Kalemi	Lira
Bina kirası, tamiri, ısıtılması, aydınlatılması	5.000
Yangın söndürme tertibatı	1.000
Teşhir planına göre yaptırılacak tesisat	7.000
Enteriyörler ve bunları yapacak uzman masrafı	4.000
Yeniden yaptırılacak resimler	2.000
Resim, fotoğraf ve sair vesikaların satın alınması	2.000
Nakil ve tedarik masrafları	1.000
Gay-i melhuz masraflar	2.000
Büro ve idare masrafı	5.760
TOPLAM	29.760
Büro ve idare masrafı	Lira
Kâtip (1 Kişi)	960
Depocu (1 Kişi)	1.200
Gezdirici (1 Kişi)	1.200
Bekçi (1 Kişi)	600
İdareci (1 Kişi)	1.800
TOPLAM	5.760

Tablo 1. İnkılâp Müzesi Bütçesi

97 BCA, 490.01.01199/203.1.31.

98 Abdülhak Şinasi, "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", s. 260-265.

99 Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler...*, s. 80-81.

100 BCA, 490.01.1199/203.1.64; 65.

Malzeme temini konusunda yaşanan gecikmeler ve birtakım sorunların temel nedeni bütçe darlığıydı. Bu sebeple Müze Komitesi'ne gelen tekliflerin bazıları bütçe yetersizliğinden reddediliyor, bazılarına ise cevap verilmesi geciktiriliyordu.

Ressam Ali Sami Bey, 18 Şubat 1933 tarihli Ankara Halkevi Müze Şubesi'ne gönderdiği mektubunda Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü münasebetiyle şube tarafından bir İnkılâp Müzesi açılmasına karar verildiğine dair gazete haberlerini okuduğunu, yaklaşık yedi senedir “İnkılâp Serisi” ismiyle inkılâplara dair tablolar yaptığını yazmaktaydı.

“Bu resim Londra'nın “Makre Galeri”sinde ve Paris'te teşhir edilmiş ve çok maruf İngiliz ve Fransız münakitlerinin takdirini kazanmıştır. Bu naçiz eserin İnkılâp Müzesi'nde Maarif inkılâbımızın en canlı bir hatırasını yaşatacağına kanaatindeyim.” cümleleriyle “Eski Mektep” isimli tablosunu bu müzede teşhir etmek arzusunda olduğunu söylemişti. Sonraki yazışmalarda Ressam Ali Sami Bey eserinin değerinin 1.200 lira olduğunu, ancak İnkılâp Müzesi için bu fiyatın 500 lira olabileceğini belirtmişti.¹⁰¹

Ankara Halkevi Müze Komitesi Başkanlığı, 20 Nisan 1933 tarihli yazılarıyla İnkılâp Müzesi'ne alınması düşünülen “Eski Mektep” isimli tablonun belirlenen müze bütçesinin fiyatı karşılayamaya yetmediğinden alınamayacağı bildirilmiştir.¹⁰²

Foto Etem antetli 20 Ocak 1934 tarihli yazıda; Milli Mücadele, Türk inkılâpları ve Gazi'nin seyahatlerine ait daha önce gönderilen resimlere dair cevap alınmadığı yazılıydı.¹⁰³

4. Atatürk'ten Sonra: İnkılâp Müzesi'nin Açılışı (1939)

İstanbul'da 1929'da başlayan çalışmalar Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra tamamlanabilmişti. Şehir İnkılâp Müzesi, 11 Temmuz 1939 Salı günü Vali ve Belediye Başkanının nutku ile açılmıştı. Eski Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Üstündağ, belediye erkânı, Topkapı Müzesi Müdürü Tahsin Bey, Maarif Umumi Müfettişi Fethi ve Parti Yönetim Kurulu üyeleri ile gazetecilerin katıldığı törende Vali Dr. Lütfü Kırdar yapmış olduğu açılış konuşmasında; Halil Etem, Fuat Köprülü, Dr. Süheyl Ünver ve Osman Ergin'in Vali ve Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ'ın 1929 yılından bu yana İstanbul Belediyesi'ne bağlı bir İnkılâp Müzesi kurma çabalarından söz etmişti.¹⁰⁴

101 BCA, 490.01.1199/203.1.82; 83; 85; 86; 88. Bkz. Ek-2.

102 BCA, 490.01.01199/203.1.4.

103 BCA, 490.01.01199/203.1.11. Bkz. Ek-2.

104 “Şehir ve İnkılâp vesikaları Müze ve Kütüphanesi”, *İstanbul Belediye Mecmuası*, Y. 15, S. 176-177, Temmuz-Ağustos 1939, s. 139-141. Fotoğraflar için bkz. Ek-5.

Dr. Lütfi Kırdar açılış konuşmasında gerek kütüphane gerek müzeye alınan malzemenin hep bir amaç ve hedef gözetilerek alındığını, bu suretle belli konuları incelemek için hazırlıklar yapıldığını söylemiş, bu müesseseden özellikle üniversitenin yararlanacağını, İstanbul Belediyesi'nin dar bütçesiyle bu müesseseyi açmakla Türk irfanına büyük hizmetler ifa etmekle övünç duyduğunu, birkaç ay sonra da Atatürk inkılâplarını¹⁰⁵ gösteren ikinci bir müze daha açılacağını belirtmişti.

Vali'nin nutkundan sonra müessesenin müdürü Selim Nüzhet Gerçek eşliğinde davetliler müze odalarını gezmişler, odaların düzenlenmesi ve eşyaları hakkında bilgi almışlardı. Özellikle binanın koridorlarına yerleştirilen eşya ve eserler çok ilginç ve tarihi değere sahiptiler. Bu meyanda 1939 yılına kadar yayınlanmış bütün gazete ve mecmuaların düzenli koleksiyonları mevcuttu. Matbaanın tesisinden evvel son yazma kitaplar, III. Ahmet zamanında ilk matbaanın tesisi için verilen istida, Türk tarihinde ilk matbaayı tesis eden İbrahim Müteferrika ile ilk matbaa müdürü Said Efendi'nin resimleri, ilk matbaanın tesisi üzerine basılan ilk eser başta meşhur Vankulu lügati ile diğer eserler, ilk kullanılan hurufat çeşitleri, Arap harflerinin ıslahı ve bu arada I. Dünya Savaşı sırasında Harbiye Nezareti'nin harf ıslahı denemeleri, harf inkılâbından evvel basılan son Arap harfli kitaplarla harf inkılâbını takiben ilk basılan kitaplar yer almaktaydı.¹⁰⁶

İstanbul'da açılan bu müzenin Müdürü Hüseyin Şemsi Bey'di. Selim Nüzhet Bey ise vekâleten kurucu müdürlük hizmetinde bulunmuştu. Şehir ve İnkılâp Eserleri Müzesi müze ve kütüphane olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Müze kısmında yazı, porcelenler, camlar, madeni eşyalar, ağaç oymalar, sedefli, taş, ziyet eşyaları, oyun ve spor, tarikat odası, mühürçülük, berberlik, sünnetçilik, dişçilik gibi bazı mesleklere ait eşyalar, ölçüler, takvimler, çiniler, musiki aletleri, tablolar bulunmaktaydı. Kütüphane üç kısma ayrılmaktaydı. Birincisi müzenin kendi aldığı kitaplardan oluşan kütüphane; ikincisi Muallim Cevdet'in kütüphanesi; üçüncüsü de Emir oğlu Ziya'nın hediye ettiği kütüphaneydi. Kütüphanenin özelliklerinden biri de günlük gazetelerle mecmuaların koleksiyonlarının varlığıydı. Müze haftada üç gün, kütüphane her gün halka açıktı. Müzede harf inkılâbının onuncu yıl dönümü sebebiyle bir neşriyat sergisi açılmıştı.¹⁰⁷

105 Atatürk inkılâpları Dr. Lütfi Kırdar'ın kendi ifadesidir. Bkz. "Şehir ve İnkılâp Vesikaları Müze ve Kütüphanesi", *İstanbul Belediye Mecmuası*, Y. 15, S. 176-177, Temmuz-Ağustos 1939, s. 139.

106 "İnkılâp müze ve kütüphanesi dün merasimle açıldı", *Akşam*, No. 7442, 11 Temmuz 1939, s. 4.

107 "Şehir ve İnkılâp Vesikaları Müze ve Kütüphanesi", s. 139-141; "İnkılâp müzesi dün açıldı", *Vakit*, S. 7723, 11 Temmuz 1939, s. 1-11; "İnkılâp müze ve kütüphanesi dün merasimle açıldı", *Akşam*, No. 7442, 11 Temmuz 1939, s. 4; Sait Faik, "Atatürk İnkılâp Müzesinde", *Yedigün Türk Mecmuası*, No. 721, 29 Aralık 1946, s. 4-5, 12, 19; "Belediye Müzeleri", *Cumhuriyet Devrinde İstanbul*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, s. 90-96.

İnkılâp Müzesi açılmak istenmesinde gaye; inkılâpların değerini anlatmak, yaşatmak, inkılâp ruhunu canlı tutmak, millî duyguları ortaya çıkararak vatandaşlık bilincini, Cumhuriyet terbiyesini müze aracılığı ile kazandırmaktı. Bu kazanımları 1946 yılında Sait Faik (Abasıyanık) Bey'in Şişli İnkılâp Müzesi'ni ziyareti sırasındaki duygularıyla kaleme almış olduğu yazısında görmek mümkündür.

Sait Faik, Şişli'deki İnkılâp Müzesi'ni dolaşırken yaşamış olduğu duygularını aktarmıştır. Burada vitrinde sergilenen bir kağıt resmi karşısında; *“Ne söylenir senin için kağıt! Hem en iptidailiğin, hem de en kahramanlığın sembolüsün. Yazık ki yalnız resmin var. Yerini kamyon tutar, sen tarihe intikal ederken insan seninle Türk köylüsü arasındaki benzerliği hatırlamadan edemiyor”* cümlelerini kurmuştur. Bu sözlerin arkasından 12 yaşındayken Hulusi öğretmeni ile yaşanan bir okul anısını nakletmiştir. İşgal günlerinde Millî Mücadele'ye karşı cemiyetlerden birinin okul sokağında geçişleri sırasında Hulusi öğretmenin Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal'e olan inancını anlatmıştır. Sait Faik müzeyi gezerken bu anısı burada sergilenen eşyalarla birlikte en ince detayına kadar gözlerinin önüne serilmiştir. Sait Faik müzeyi, yaşattığı duygu ve düşüncelerle şöyle tarif etmişti:

“İşte bugünleri yaşamış birisi olarak burası artık müze değildir. Burası saçı ağarmış kırk yaşında birisinin hem beşiği, hem mezarı, hem istikbalidir!”¹⁰⁸

Sonuç

Yirminci yüzyılda kurulan İnkılâp Müzeleri; bir devletin varoluşunu, bağımsızlığını elde edişini, çağı yakalama mücadelelerini yansıtan, bu mücadele tarihlerini canlı tutan, topluma tarihi kimliği kazandırarak heyecan ve ruh yaratan, ulusal kimliği pekiştiren mekânlardı. Bir halk eğitim kurumu olarak adlandırılmanın ötesinde devlet için bir tanıtıcı (propaganda) reklam imkânı sağlamaktaydı. Bu sebeple İnkılâp Müzeleri, Avrupa'da mevcut olan propagandayla ilgili bakanlıklar tarafından düzenlenmişti.

Türkiye Cumhuriyeti'nde bu tür müzenin gerekliliği inkılâpların büyük oranda tamamlandığı yıllarda dünyadaki örneklerini gören ve bilen kişilerce gündeme getirilmiştir. Etnografya Müzesi'nin kuruluş yıllarında, önce İstanbul'da ve daha sonra Ankara'da bir şube olarak tasarlanan müze; Maarif Vekâleti'nin çabalarıyla sürdürülmüş, daha sonra Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünde İnkılâp Müzesi projesi olarak ele alınmıştı. Ankara merkezli açılması düşünülen İnkılâp Müzesi için hazırlıklar yapılmış, bir komite oluşturulmuş, işin etraflıca organizasyonu ve malzeme toplama detayları bu kez

¹⁰⁸ Sait Faik, “Atatürk İnkılâp Müzesinde”, s. 4-5, 19.

Ankara Halkevi'ne bırakılmıştı. İnkılâp Müzesi için gerekli çalışmalar 1933 yılında Ankara Halkevi yetkilileri tarafından başlatılmış, malzeme toplanması, gerekli bütçenin hesaplanması ve yer konusu üzerinde mesai harcanmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti için İnkılâp Müzesi'nin kurulmasının gerekliliği üzerinde basında da çeşitli haberler yapılarak bu konuda halkın da desteği alınmaya çalışılmıştı. Toplumda Cumhuriyet terbiyesinin kazandırılmasının hedeflendiği İnkılâp Müzesi ile gelecek nesillere bilgi aktarımı sağlanırken Millî Mücadele dönemi ve inkılâpların ruhu da canlı tutularak yaşatılmış olacaktı.

İnkılâp Müzeleri sadece ziyaretçilerin belge, fotoğraf, tablo, maketler gibi malzemeleri seyredip geçmelerinden ziyade tasarlanan müzeler araştırmacılar için bir kütüphane, arşiv; öğrenci/öğretmenler için bir okul; nesiller için ata yadigarı (evi); yabancılar için propaganda alanı; halk için övünç kaynağı; kanıt temelli bilginin sağlanacağı, hatıraların ve toplumsal belleğin canlı tutulacağı çok fonksiyonlu mekânlar olarak tasarlanmıştı.

Mustafa Kemal Atatürk döneminde ortaya atılan bu projenin tamamlanması Atatürk'ten sonraki dönemde gerçekleşmişti. Atatürk'ün vefatından sonra 1939 yılında İstanbul'da Şişli'deki Atatürk'ün Evi, İnkılâp Müzesi olarak ziyarete açılmıştı. İnkılâp Müzesi'nin daha erken tarihlerde açılmamasının nedenleri arasında önce içerik konusunda yaşanan tartışmalar yer almaktaydı. İnkılâp Müzesi'nin başlangıcının Osmanlı dönemindeki Batılılaşma hareketleri ile mi, yoksa Millî Mücadele dönemi ile mi başlaması konusunda ayrı fikirler bulunmaktaydı. Bundan başka müzenin nerede açılacağı, bina sorunu, müze için gerekli malzemelerin edinilmesinde ayrılan bütçenin yetersizliği, malzemelerin saklanması ve güvenliği, dünyada var olan İnkılâp Müzesi örneklerinin İtalya ve Sovyet Rusya gibi Türkiye'nin ideolojik çekincesi olan ülkelerde bulunması, komite üyelerinin farklı görüşlere sahip olması gibi pek çok neden İnkılâp Müzesi'nin açılmasını geciktirmiştir.

Ankara Halkevi bünyesinde oluşturulmaya çalışılan İnkılâp Müzesi'nin amaç ve hedefleri 1939 yılında İstanbul'da Şişli Atatürk Evi'nin ziyarete açılması ve 1942 yılında Ankara'da Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün kurulmasıyla enstitüye bağlı İnkılâp Tarihi Müzesi'nin tesis edilmesi çabalarıyla devam ettirilmiştir. Ankara'da 1933 yılında kurulması planlanan müze için toplanan malzemeler de bu yeni oluşumlara aktarılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv Kaynakları¹⁰⁹

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmî Yayınlar¹¹⁰

CHP Programı, Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır, Mayıs 1935, Ankara: Ulus Basımevi.

Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi'ne kabul olunacak asâra dair, İstanbul, Devlet Matbaası, 1928.

TBMM Zabıt Cerideleri

Sürelî Yayınlar¹¹¹

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

İstanbul Belediye Mecmuası

İstanbul Şehremaneti Mecmuası

Kadro

Ülkü Halkevleri Mecmuası

Vakit

Araştırma Eserler

“Belediye Müzeleri”, *Cumhuriyet Devrinde İstanbul*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, s. 90-96.

109 Kullanılan belgelerin küneleri dipnotlarda verilmiştir.

110 Kullanılan resmî yayınların küneleri dipnotlarda verilmiştir.

111 Kullanılan süreli yayınların küneleri dipnotlarda verilmiştir.

- Abdülhak Şinasi: "Eski Eserler: Bir İnkılâp Müzesi İçin", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C. 2, S. 9, Birinci Teşrin 1933, s. 260-265.
- Batır, Betül: "Türkiye'de Mektep Müzesi'nin Açılışı ve Sergilenen Eşyaların Listesi", *Erdem*, S. 75, 2018, s. 5-34.
- Bayur, Yusuf Hikmet: *Türk İnkılâbı Tarihi I*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
- Belge, Burhan Asaf: "İnkılâbımızın Sesi", *Kadro*, S. 11, İkinci Teşrin 1932, s. 33-37.
- Bolat, Mahmut: "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Misyonu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, Güz 2017, s. 47-77.
- Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Ülkemizde Müzeler, haz. Aysun Altınbaş, Çiğdem Özdemir, Ankara, 2012.
- Çal, Halit: "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 7, S. 14, 2009, s. 315-333.
- Çetin, Yusuf: "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar", *Sanat Dergisi*, S. 12, 2007, s. 117-121.
- Daver, Abidin: "Sovyet Rusya intibaları:2 İhtilal ve Kızıl Ordu müzelerinde yaşayan ihtilal ve harp tarihi", *Cumhuriyet*, 10 Teşrin-i evvel 1936, s. 2.
- Edhem, Halil: *Modern Sanat Müzesinin Tasarımı Müzecilik Yazıları*, der. ve sun. Ali Artun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
- Enver Behnan: "Müzecilik: Müzeciliğin Tarihi", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C. 3, S. 18, Ağustos 1934, s. 428-431.
- Ergin, Osman: "Hars ve Terbiye İşleri: İnkılâp Müzesi", *İstanbul Belediye Mecmuası*, S. 109-110, 29 Ekim 1933 (Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Şerefine Çıkarılmıştır), s. 72-74.
- Gerçek, Ferruh: *Türk Müzeciliği*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999.
- Gülekli, Nurettin Can: "Milli servetlerimiz: Türk İnkılâp Müzesi", *Zafer*, No. 1078, 15 Nisan 1952, s. 2-3.
- Hamit Zübeyr: *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1932.
- Hasan Fehmi: "İnkılâp Müzelerine Dair", *Çankaya*, No. 1, 1 Mayıs 1928, s. 16.
- Hisar, Abdülhak Şinasi: "Yangın Var: Başlarken-Kadro ve Şevket Süreyya", *Dünya*, 31 Mart 1967.
- Küçük, Mine: *Müze Tarih-Kavram-Deneyim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022.
- Malkoç, Eminalp: *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, Derin Yayınları, İstanbul, 2014.

- Oral, Mustafa: “Ankara Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 117-130.
- Oral, Mustafa: “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 27-28, Mayıs-Kasım 2001, s. 321-333.
- Sait Faik: “Atatürk İnkılâp Müzesinde”, *Yedigün Türk Mecmuası*, No. 721, 29 Aralık 1946, s. 4-5, 12, 19.
- Şapolyo, Enver Behnan: *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1936.
- Turan, Murat: “Türkiye Büyük Millet Meclisinin 100. Yılında Mustafa Kemal Paşa’nın Başkumandanlık ve Meclis Reisliği Mühürleri”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2, 2020, s. 381-388.
- Turınay, Necmettin: “Cumhuriyetin Onuncu Yılında Bir İnkılâp Müzesi Tasavvuru”, *Türk Yurdu*, Y. 99, S. 270, Şubat 2010.
- Yakup Kadri: *Zoraki Diplomat*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967.
- Yolun, Murat: “Türkiye’de Ulus Devletin İnşa Sürecinde İnkılapları Görselleştirmek: İnkılâp Müzesi Arayışları”, *Belgi Dergisi*, S. 24, Yaz 2022/II, s. 1-16.
- Yücel, Hasan Âli: “Sayın Gürsel’e 23 Ocak 1961”, *Öğretmen-Öğrenci Köşesi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 594-597.

EKLER

Ek-1:

İnkılâp Müzesi

Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesine kabul olunacak asâra dair¹¹²:

1- Mücadele-i Milliye ve mesut inkılâba müteallık vesaik ve eşya ziyana uğramadan ve hatıralar unutulmadan Ankara Etnografya Müzesinde cem ve halka Cumhuriyet terbiyesi verecek surette teşhir olunacaktır.

2- İnkılâp Müzesi teşekkül edebilmek için müessesatı aliye ile matbuat müdüriyet-i umumiyesi, Hilal-i Ahmer Riyaseti, Türk Ocakları, Muallimler Birliği gibi teşkilatın ve umumiyetle mücadele-i milliye ve inkılâbı başaran neslin lütfen ihda edeceği eserlere iftikar eder.

3- Teşhir olunacak eşyanın cins ve nev'i aşağıdakilerdir:

a- Büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin milli mücadele esnasında kullandıkları eşya, el yazılarıyla muharrer telgraflarıyla nutuk ve hatıraları filme alınan tasvirleri, tarihi fotoğrafları,

b- İsmet ve Fevzi Paşa Hazretleriyle sair milli mücadele ve inkılâp erkanının kullanmış oldukları tarihi eşya ve fotoğrafları.

c- Milli mücadeleye tekaddüm eden hadisat ve hazırlık devriyle alakadar tarihi vesaik ve eşya (Mondros mütarekesi, İstanbul'un düşman tarafından işgali, Erzurum ve Sivas kongreleri, sarayın sefahati, saray hükümet-i erkani)

4- Milli Mücadeleye veyahut İstiklal Harbi devresi

a- Müdafaa-i Hukuk heyetleriyle bunların harekete getirdikleri cemmi gafirlere ait resim, müdafaa-i hukuk nizamnameleri, müdafaai hukuklarca yapılan muavenetler.

b- Mücadele-i milliyeye ilk iştirak edenlerden İzmir havalisi milislerinin kullandığı esliha ve kıyafet gibi eşya ile bunların resimleri ve isimleri.

c- Birinci Büyük Millet Meclisine ait resimlerle verdikleri metin kararlar.

ç- Memleket harbi esnasında halk, efrat, zabitan ve ümeradan tecelli eden büyüklükleri, misilsiz fedakârlıklara müteallık menkıbe, destan ve mektuplarla muhtıralar, cepbane taşıyan ihtiyar, kadın ve çocukların resimleri.

d- İstiklal harbi vesaiti muaddel tüfekler, muaddel top mermileri, düvel-i ihtilafıye tarafından kamaları alınan topların ağaç veya demirden yapılmış kamaları, Sakarya harbi esnasında ve ona takaddüm eden devirden demir parçalarından alelacele yapılmış süngüler, evlerin balkonlarından sökülen çinkolarla yapılan mataralar, mücadele-i milliyede çalışan meşhur ustaların resimleri.

e- İlk Ankara hükümetinin kurulduğu zamana ait resimler, vekaletlerin o zaman irae ettiği manzara.

112 *BCA*, 30.10.00/213.445.9; Hamit Zübeyr, *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Ankara, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1932; s. 23-25; *Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi'ne kabul olunacak asâra dair*.

f- Mütareke devrinde İstanbul'dan silah ve cephane tahlisi, düşmandan iğtinam olunan esliha ve eşya.

g- Yunan mezalimi vesaiki.

ğ- Büyük Taarruz ve onu takip eden mesut kurtuluş, İzmir'e ilk giren takım, kurtuluş şenlikleri, zafer taklarının resimleri.

h- Milli ordunun İstanbul'a girişiyle ilgili tarihi vesaik mahiyetini haiz eşya ve resimler. İşgal ordularının çekilişi, Mudanya mütarekesi ile Lozan muahedenamesine müteallık resimler.

i- Meçhul asker abidesi(küçük numune veya resim) şüheda mezarlıkları resmi, şehit abideleri.

5- İnkılâp Meclisi ve hükümetinin tarihi kararları, İrtica hareketleri. Eşya cinsinden iğtinam olunan vesaik. İstiklal mahkemeleri, Kürt isyanı, asilerden iğtinam olunan eşya cinsinden vesaik. Fotoğraflar, şapka tezahüratı.

6- Reis-i cumhur hazretlerinin İstanbul seyahati intihaları.

7- İnkılâbın feyizli neticeleri. Demiryolları. İmar hareketleri. Mektepçilik, halkçılık.

8- İnkılâp Kütüphanesi. Milli Mücadele ve inkılâba dair yazılan yerli ve yabancı eserler.

9- İnkılâp müzesine müteallık eşya Maarif Vekâleti vasıtasıyla yahut doğrudan doğruya müzeye gönderilir.

Maarif Vekili Necati imzalı yazı

Ek-3:

BCA, 490.01.01199.203.1.60.96

BCA, 490.01.1199.203.1.85.

Atatürk Kitaplığı, Kartpostallar.

Ek-4:

Atatürk Kitaplığı, Kartpostallar.

Cumhuriyet Devrinde İstanbul, İstanbul Millî Eğitim Basmenevi, 1949, s.46.

Ek-5:

"Belediye Müzeleri", Cumhuriyet Devrinde İstanbul, İstanbul Millî Eğitim Basımevî, 1949, s.90.

Atatürk Kitaplığı, Kartpostalılar.